

SİYASET BİLİMİ ALANINDA ARAŞTIRMA YÖNTEMLERİ VE YENİLİKÇİ UYGULAMALAR

EDİTÖR
PROF. DR. TUBA DİREKÇİ

DOI: 10.5281/zenodo.18096113

Siyaset Bilimi Alanında Araştırma Yöntemleri ve Yenilikçi Uygulamalar

Editör

Prof. Dr. Tuba Direkci

İmtiyaz Sahibi
Platanus Publishing®

Editör
Prof. Dr. Tuba Direkci

Kapak & Mizanpaj & Sosyal Medya
Platanus Yayın Grubu

Birinci Basım
Aralık, 2025

Yayımcı Sertifika No
45813

ISBN
978-625-8513-33-2

©copyright
Bu kitabın yayım hakkı Platanus Publishing'e aittir. Kaynak gösterilmeden alıntı yapılamaz, izin alınmadan hiçbir yolla çoğaltılamaz.

Adres: Natoyolu Cad. Fahri Korutürk Mah. 157/B, 06480, Mamak,
Ankara, Türkiye.

Telefon: +90 312 390 1 118
web: www.platanuspublishing.com
e-mail: platanuskita@gmail.com

Platanus Publishing®

İÇİNDEKİLER

BÖLÜM 1	5
----------------------	----------

Siyasal Düşünceler Tarihinde Kriz Kavramı: Antik Yunan’dan Rousseau’ya

Siyasal Kriz ve Dönüşüm Kuramları-I

Sabır Güler Sevli

BÖLÜM 2	31
----------------------	-----------

Siyasal Seçim Sistemleri ve Yöntemleri

Bülent Özgül

BÖLÜM 1

Siyasal Düşünceler Tarihinde Kriz Kavramı: Antik Yunan'dan Rousseau'ya Siyasal Kriz ve Dönüşüm Kuramları-I

Sabır Güler Sevli¹

¹ Doç. Dr., Mersin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümü, 0000-0001-9498-6154

1.Giriş

Kriz kavramı, siyasal düşünce tarihinde yalnızca olağan dışı durumların açıklanmasında başvuru olan geçici bir olgu değil; aynı zamanda siyasal düzenin doğası, dönüşümü ve meşruiyetiyle doğrudan ilişkili temel bir teorik kategoridir. Siyasal sistemlerdeki istikrarsızlık, çözülme veya yeniden yapılanma anları, tarih boyunca düşünürlerin zihinsel evreninde merkezi bir yer tutmuş; kimi zaman felaketin habercisi, kimi zaman ise kurucu bir sıçrama noktası olarak değerlendirilmiştir. Bu bağlamda kriz, hem yıkımı hem de yenilenmeyi içinde barındıran çift yönlü bir dinamiktir.

Antik Yunan'da Platon'un idealar dünyası temelinde kurguladığı yönetimlerin dolaşımı kuramı, Aristoteles'in anayasal değişimleri açıklayan sistematigi, krizin siyasal yapıların çöküşüne nasıl zemin hazırladığını ortaya koyan ilk kuramsal örneklerdir. Kriz, bu bağlamda hem normatif düzenin kaybı hem de ahlaki yozlaşmanın politik düzene etkisi üzerinden kavramsallaştırılmıştır. Ortaçağ'da kriz, çoğunlukla dinsel anlamlarla yüklü bir “kıyamet” veya “ilahi sınav” biçiminde tasavvur edilirken, modern siyasal düşüncede giderek tarihsel, yapısal ve sınıfsal boyutlar kazanmıştır. Niccolò Machiavelli'nin (2019) “yeniden kuruluş” için gerekli olan kaos düşüncesi, Jean-Jacques Rousseau'nun (2019) “genel irade”nin bozulması üzerinden ortaya koyduğu çözülme anlatısı, Thomas Hobbes'un (2020) iç savaşla özdeşleşen kriz yorumları ve Karl Marx'ın (2011) sınıf çatışmaları temelinde şekillenen yapısal kriz anlayışı, bu dönüşümün önemli örnekleridir. 20. yüzyılda ise Antonio Gramsci'nin (2010) “organik kriz” kavramı, Carl Schmitt'in (2014) “istisna hâli” kuramı ve Hannah Arendt'in (2019; 2017; 2018) devrim ve otorite üzerine analizleri, siyasal krizin hem kuramsal hem de pratik boyutlarını genişletmiştir.

Siyasal kriz kavramı üzerine yapılan çalışmalar, genel olarak iki ana eğilim etrafında şekillenmektedir. İlk eğilim, krizleri tarihsel bağlamda olay odaklı ele alarak çözümlemeye çalışır. Reinhart Koselleck'in (2007) kavramsal tarih çalışmaları bu çerçevede önemli bir referanstır. Diğer eğilim ise krizleri yapısal ve teorik bağlamda, sistemin içsel dinamikleri çerçevesinde analiz eder. Örneğin Jürgen Habermas'ın (1990) “meşruiyet krizi” yaklaşımı, siyasal düzenin yalnızca dışsal değil, içsel rıza mekanizmalarının çözülmesiyle de karşı karşıya kalabileceğini ileri sürer. Benzer şekilde Niklas Luhmann'ın (2018) sistem kuramı içindeki “kriz” analizi, siyasal sistemin kendi iç sınırları içerisindeki iletişimsel tıkanmalara odaklanır. Türkiye bağlamında ise kriz kavramı genellikle askeri müdahaleler, rejim değişiklikleri ve demokratikleşme süreçleriyle bağlantılı olarak tartışılmış; fakat kavramın düşünsel ve kuramsal tarihsel kökenleri üzerine yapılan sistematik çalışmalar sınırlı kalmıştır.

Bu çalışmanın temel araştırma sorusu şudur: Antik Yunan'dan günümüze siyasal düşünürler kriz kavramını nasıl tanımlamış, hangi bağlamlarda kuramsal bir mesele haline getirmiştir ve bu kriz yorumları siyasal dönüşüm kuramlarına

nasıl zemin hazırlamıştır? Bu sorudan hareketle bu çalışma, siyasal düşünceler tarihinde kriz olgusunun geçirdiği kuramsal evrimi, hem tarihsel hem de teorik bağlamda inceleyerek, kriz kavramının siyasal dönüşümün anahtarı olarak nasıl işlevselleştirildiğini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Literatürde çoğunlukla belirli tarihsel olaylara odaklanan çalışmalardan farklı olarak bu çalışma, siyasal düşünce geleneği içinde kriz kavramının felsefi-tarihsel izleklerini takip ederek disiplinler arası bir bağlam kurmayı hedeflemektedir. Bu amacı gerçekleştirmek üzere bu çalışma iki kitap bölümü halinde kurgulanmıştır. İlk bölüm, siyasal kriz düşüncesinin Antik Yunan'dan Rousseau'ya uzanan "klasik çizgisini" ele almakta ve kriz kavramının normatif, etik ve kurucu-siyasal çerçevede nasıl inşa edildiğini incelemektedir. Bu dönemde kriz, toplumsal erdemin zayıflaması, siyasal düzenin bozulması ve ortak iyinin temsil gücünün yitilmesi olarak anlaşılmıştır. Rousseau, hem klasik geleneğin doruk noktasını hem de modern döneme geçişi mümkün kılan kritik bir kırılmayı temsil ettiğinden birinci bölümün doğal sınırını oluşturmaktadır.

İkinci bir kitap bölümü olarak tasarlanan çalışma ise Marx ile açılmakta ve siyasal kriz düşüncesinin klasik normatif temellerden koparak modern dönemde yapısal, tarihsel-materyalist ve sistemik bir kategoriye dönüşümünü incelemektedir. Marx'tan başlayarak Gramsci, Schmitt ve Arendt'e uzanan düşünsel hat, krizin artık yalnızca ahlaki veya düzen bozumu olarak değil; üretim ilişkilerinin, hegemonya biçimlerinin, egemenlik yapılarının ve kamusal alanın çözülmesi bağlamında çok katmanlı bir olgu olarak kavramsallaştırıldığını göstermektedir. Böylece çalışmanın iki bölümlü yapısı, siyasal kriz kavramının tarihsel evrimi ile epistemolojik dönüşümünü birlikte takip etmeyi amaçlayan kuramsal bir tercih olarak ortaya çıkmaktadır.

Çalışma, normatif-siyasal düşünce tarihinde kriz kavramının gelişimini nitel bir içerik analizi yöntemiyle ele almaktadır. Bu kapsamda seçilmiş klasik ve modern siyaset kuramcılarının metinleri hem dönemsel bağamlarıyla hem de kavramsal yoğunluklarıyla birlikte analiz edilecektir. Çalışmada hermeneutik (yorumsamacı) yöntemden yararlanılarak, her düşünürün kriz anlayışı kendi tarihsel, toplumsal ve kuramsal bağlamı içinde değerlendirilecektir.

Bununla birlikte çalışmanın bazı sınırlılıkları bulunmaktadır. Öncelikle kriz kavramı yalnızca siyaset teorisi açısından ele alınmakta; iktisadi, psikolojik veya sosyolojik kriz yaklaşımları kapsam dışı bırakılmaktadır. Ayrıca incelenecek düşünürler ve metinler belirli bir seçicilikle sınırlandırılmıştır; bu durum, bütüncül bir tablo sunmaktan ziyade, kuramsal dönüşüm noktalarına odaklanmayı amaçlamaktadır.

Bu çalışma, siyasal düşünce tarihinde kriz kavramının dönüşümünü tarihsel ve kuramsal bir bakışla ele almayı amaçlamaktadır. Antik Yunan'dan başlayarak günümüze kadar uzanan süreçte, siyasal krizlerin nasıl kavramsallaştırıldığını, ne tür siyasal dönüşümlere yol açtığını ve bu dönüşümlerin düşünsel temellerini

incelemektedir. Bu çerçevede, her dönemde öne çıkan kriz anlayışları, tarihsel bağlamlarıyla birlikte analiz edilerek, aralarındaki süreklilik ve kopuş noktaları ortaya konulacaktır. Bu çalışmanın özgün katkısı, kriz kavramını yalnızca çağdaş kriz teorileriyle sınırlı tutmayıp, tarihsel ve düşünsel bir silsile içinde sistematik biçimde ele almasıdır. Siyasal krizlerin yalnızca pratik-politik yansımalarını değil, aynı zamanda düşünsel arka planlarını da irdeleyerek, siyaset kuramı açısından daha bütüncül bir değerlendirme sunmaktadır.

Yöntem olarak, karşılaştırmalı tarihsel analiz ve kavramsal çözümleme teknikleri kullanılacaktır. Öncelikle siyasal düşünce tarihinde belirleyici olan kriz momentleri seçilecek, ardından bu dönemlerde ortaya konan başlıca kuramsal yaklaşımlar incelenecektir. Bu bağlamda hem klasik metinler hem de çağdaş ikincil literatürden yararlanılacaktır.

2. Antik Yunan’da Kriz Düşüncesi: Platon, Aristoteles ve Siyasal Rejimlerin Çöküşü

Antik Yunan siyasal düşüncesinde kriz kavramı, modern dönemde olduğu gibi doğrudan “kriz” terimiyle adlandırılmasa da, siyasal düzenin çöküşü, yozlaşması ve dönüşümü üzerine geliştirilen teoriler aracılığıyla sistematik biçimde işlenmiştir. Bu bağlamda hem Platon hem de Aristoteles, siyasal yapının bozulma süreçlerini ahlaki ve yapısal temellere dayandırarak açıklamış; krizi yalnızca bir yönetim biçiminin başarısızlığı olarak değil, aynı zamanda siyasal topluluğun etik temellerinin zayıflaması olarak değerlendirmiştir.

2.1.Platon’da Bozulma ve Yönetimlerin Dolaşımı

Platon’un Türkçe’ye Devlet (1971) olarak çevrilen Politeia ve Nomoi (Yasalar) adlı eserlerinde ortaya koyduğu siyasal düşünce, ideal düzenin bozulma sürecine dair kapsamlı bir kuramsal çerçeve sunar. Yaşadığı dönemde Atina’nın siyasal yönetimlerinden memnun olmayan Platon(İÖ 427-347) Devlet adlı eserinde, erdemin ve adaletin en yüksek biçimde gerçekleştiği ideal bir devlet tasarımı ortaya koyar. Bu tasarımın amacı, yalnızca mevcut siyasal düzenleri eleştirmek değil, aynı zamanda yöneticiler ve yurttaşlar için bir ahlaki ve siyasal kılavuz sunmaktır. Devleti insan gereksinimlerinin bir sonucu olarak gören ve devleti olabildiğince organik bir birlik ya da bütünlük olarak inşa edebilmek ve bunu sürdürebilmek için Platon, adaletin ve erdemin en yüksek düzeyde gerçekleştiği bir ideal devlet peşindedir. Ona göre bu model, yalnızca kuramsal bir tasarım değil, aynı zamanda toplumsal uyumu ve siyasal istikrarı sağlayacak ahlaki ilkelerin somut ifadesidir. İdeal devletin bilgisini edinmek, yöneticilere ve yurttaşlara bozulma süreçlerini önleyecek bir rehber sunar; böylece siyasal krizler, idealden sapma derecesine göre tanımlanabilir hale gelir.

Platon’a göre, doğru yönetim biçimini bilmek, onu mutlak anlamda hayata geçirebilmekten daha önemlidir; çünkü bilgi, pratikte kusursuz bir biçimde uygulanamasa dahi, yöneticilere ve yasa koyuculara doğruya en yakın düzeni

kurma imkânı sağlar. Yani bu modelin pratikte tamamen gerçekleşip gerçekleşmeyeceği Platon açısından tali bir sorundur; onun öncelikli amacı, “ideal devlet”in bilgisini ortaya koymak ve bu bilgiyi edinenlerin, yeryüzünde mümkün olduğunca bu modele yaklaşacak siyasal düzenler kurmalarını sağlamaktır.

Platon’un devlet anlayışı, işbölümünden hareketle biçimlenmiş sınıflı bir toplum yapısına dayanır. Politeia’da ortaya konulan bu modele göre ideal devlet, üreticiler, koruyucular ve yöneticiler olmak üzere üç temel sınıftan oluşur. Her sınıfın üyeleri, ruhun üç unsurundan biriyle uyumlu belirli bir yetenek ve erdem setine sahiptir. Hiyerarşik olarak en alt basamakta yer alan üretici sınıf, zanaatkârlar, çiftçiler ve ticaretle uğraşan kesimden oluşur; bu sınıfın temel erdemi, arzularını ölçülü biçimde kontrol edebilme yetisi olan “ölçülülük”tür (Yalçinkaya, 2016, s. 100). Orta basamakta yer alan koruyucular sınıfı, askeri görevleri üstlenen ve devletin güvenliğini sağlayan bireylerden meydana gelir; bu sınıfın hâkim erdemi yiğitliktir. Koruyucular, şan, onur ve toplumsal takdir arayışıyla hareket ederler. En üstte ise yöneticiler sınıfı bulunur. Bu sınıf, bilgeliği ve akli rehber edinen, hakikati arayan filozoflardan oluşur. Platon’a göre ideal devletin başında ya bir filozofun kral ya da bir kralın filozof olması gerekmektedir; zira ancak bu nitelikte bir yönetici, adaletin ve erdemin sürekliliğini sağlayabilir.

Bu erdemlere sahip sınıflardan oluşan ideal devlette, bilgelik, yiğitlik ve ölçülülük olmak üzere üç temel erdemin varlığı gözlemlenir. Ancak Platon’a göre, her bir sınıfın kendi işlevsel alanında faaliyet göstermesi, bu alanın dışına çıkmaması ve sınıflar arası ilişkilerin bu işlevsel ayırım temelinde biçimlenmesi, dördüncü ve bütünleyici bir erdemin —adalet ya da doğruluk erdeminin— ortaya çıkmasını sağlar. Adalet, bu bağlamda, sınıflar arasında uyumun korunması, her bireyin kendi doğasına uygun görevleri yerine getirmesi ve devlet bütünüünün düzenli işleyişinin teminatı olarak ideal devlette somutlaşır.

Platon’a göre ideal devlet biçimi, monarşi veya aristokrasidir. Yasalar (2019) adlı eserinde en üstün yönetim biçimi olarak nitelendirdiği patriarşiye, insanlık büyük bir felaket veya köklü bir dönüşüm yaşamadıkça geri dönülemeyeceğini ileri sürer. Platon (Yasalar, 2019), patriarşinin ortadan kalkmasının ardından ise siyasal düzenler içerisinde en uygun yönetim biçimlerinin monarşi ya da aristokrasi olduğunu savunur. Patriarşiden sonra nüfus artışına bağlı olarak bu yönetimler belirecektir. Eğer yönetim tek bir aile şefinin elinde kalırsa monarşi, aile şefleri birlikte yönetime geçerse aristokrasi belirecektir (Yalçinkaya, 2016, s.112). Platon için her iki yönetim biçimi de iyidir fakat Devlet Adamı (2022) adlı eserinde monarşiyi yeğlediğini yazar. Çünkü yönetimde tek kişinin olması her zaman için daha tercih edilebilir bir durumdur.

Liyakati, devlette birlik ve bütünlüğü, kurulacak ideal devletin bozulmaması için dışa kapalılığı, “filozof-krallar”ın yönetiminde adaletin ve erdemin hâkim

olmasını savunan Platon, bu ideal düzenin, zamanla hem yöneticilerin ahlaki yetkinliklerinin zayıflaması hem de toplumsal değerlerin yozlaşması sonucu bozulmaya başlayacağını öngörür. Platon, bu bozulma ya da kriz süreçlerini aşamalı bir rejim döngüsü (yönetimlerin dolaşımı) teorisiyle açıklar: Bozulma süreci ya da kriz döngüsü olarak da adlandırılabilen bu teoriye göre bilge yöneticilerin yani aristokratların yerini savaşçı erdemi öne çıkan, onur ve zafer peşinde koşan yöneticiler alır. Timokrazi denilen bu yönetim biçimi ilk kriz eşiğidir. Timokrasiden oligarşiye geçişte ise onur yerine zenginlik değer kazanır; yöneticilik, maddi gücü elinde bulunduranların tekeline girer. Bu ise, toplumsal eşitsizlik krizini tetikler. Platon için, oligarşiden demokrasinin aşırılığına geçiş ile aşırı özgürlük talebi söz konusu olur. Bu ise, düzenin bağlarını koparır ve otorite krizi yaşanır. Son olarak demokrasiden tiranlığa geçişle kaos ortamında güçlü bir figür güvenlik vaadiyle iktidarı tekeline alır; özgürlük krizinden otoriterliğe geçiş olur.

Platon'da kriz, bu geçişlerin her birinde ortaya çıkan “erdem kaybı” ve “düzensizlik” olarak tanımlanabilir. Dolayısıyla kriz, yalnızca siyasal kurumların işlemez hale gelmesi değil, aynı zamanda ruhun üç parçası (akıl, istek, öfke) arasındaki ahengin bozulmasıdır. Bu yaklaşım, siyasal krizi ahlaki yozlaşma ile yapısal dönüşüm arasındaki diyalektik bağ üzerinden yorumlar. Yani Platon'un krize bakışı, idealden sapma ölçüsünde derinleşen bir ahlaki ve kurumsal çöküş süreci olarak okunmalıdır.

2.2. Aristoteles'te Anayasa Döngüsü ve Yozlaşma

Platon'un en meşhur öğrencisi Aristoteles, Politika (2018) adlı eserinde siyasal düzenleri hem biçim hem de işlev açısından sınıflandırır. Ona göre her yönetim biçimi, kendi “doğru” formunun yozlaşmış bir karşılığına sahiptir. Aristoteles'in yaptığı bu sınıflandırmada Doğru Anayasalar; tek kişinin yönetiminde Monarşi, azınlığın yönetiminde aristokrasi ve çokluğun yönetiminde Politeia olarak yer alır. Bu yönetimlerin bozulmuş ya da yozlaşmış formları ise Tiranlık, Oligarşi ve Demokrasidir. Aristoteles'in siyasal düşüncesinde rejimlerin değişimi ve bozulması temel bir temadır. Politika adlı eserinde rejimleri, yönetimin amacına ve toplumsal işleyişe göre “doğru” ve “bozuk” olmak üzere iki ana kategoriye ayırır. Doğru rejimler, toplumun ortak yararını gözetirken, bozuk rejimler yönetimi dar bir çıkar grubunun lehine kullanır.

Aristoteles, siyasal düzenlerin değişimini açıklarken, Platon'un “yönetimlerin dolaşımı” kuramına ya da “anayasa döngüsü” (anacyclosis) kavramına yaklaşan bir analiz sunar. Platon yönetimlerin sınıflandırmasını yaparken, bu yönetimlerin yasalara uygun olup olmadığı ölçütünden hareket ederken, Aristoteles bu ölçütü daha çok oligarşi ve demokrasinin alt türlerine işaret etmek için kullanmıştır. Ayrıca Aristoteles, Platon'da yer almayan bir yönetim biçimine, politeiaya yer vermiştir.

Politeia, oligarşi ve demokrasi karışımı bir rejimdir. Yalçinkaya'nın (2016,s.145) da işaret ettiği üzere bu rejim "ılımlı demokrasi" olarak da adlandırılabilir. Ya da Politeia, orta sınıfın egemen olduğu, yasa üstünlüğünün sağlandığı halk yönetimi biçimi olarak da tanımlanabilir. Aristoteles'e göre rejimler birbirine dönüşerek bir döngü oluşturur; bu döngü siyasal istikrarsızlıkların temel mekanizmasıdır. Örneğin, bir monarşi tiranlığa; tiranlık düşürülüp aristokrasiye; aristokrasi yozlaşarak oligarşiye; oligarşi demokratik tepkiyle demokrasiye; demokrasi de aşırıya kaçarsa yeniden monarşiye dönüşebilir. Bu dönüşümler, siyasal krizlerin ve toplumsal çatışmaların temel nedenlerindendir. Aristoteles, bu bozulmaların ana kaynağını yöneticilerin erdem eksikliği, adaletsizlik ve kamusal yarardan sapma olarak görür. Ayrıca, toplumsal sınıflar arasındaki dengesizlik ve çatışmaların rejim değişimlerini tetiklediğine dikkat çeker.

Bir yönetim biçimi, toplumsal çıkar ile yöneticinin özel çıkarı arasındaki dengeyi kaybettiğinde krize girer. Kriz, hem yönetici sınıfın meşruiyet kaybı hem de yurttaşların rıza mekanizmasının çöküşü anlamına gelir. Bu nedenle Aristoteles'te kriz, doğrudan anayasal düzenin sürekliliğini tehdit eden bir durumdur ve genellikle devrimle (stasis) ile sonuçlanır.

Aristoteles, Politika'da devrimlerin (stasis) nedenlerini çeşitli tarihsel örnekler üzerinden kapsamlı biçimde incelemektedir. Ona göre, siyasal istikrarsızlık ve rejim değişikliklerinin en temel kaynağı, bireyler ve gruplar arasında eşitsizlikten doğan tek yanlı adalet anlayışıdır. Eşitliği savunan kesimler, kendilerinden daha ayrıcalıklı konumda olanların kendileriyle eşit haklara sahip olduğunu varsaydıklarında; ya da hiyerarşiyi savunanlar, kendilerine daha az pay verildiğini düşündüklerinde devrimci bir eğilim ortaya çıkar. Bu temel nedenin yanı sıra Aristoteles, rejim değişimlerini tetikleyen genel faktörleri de sıralar. Bunlardan ilki, siyasal iktidarı elinde bulunduranların zalimlik ve çıkar sağlama arzusudur. Yönetici sınıf, zulme yönelip kişisel kazanç elde etmeye başladığında anayasal düzenin değiştirilmesi kaçınılmaz hale gelir. Öte yandan, baskı ve zorbalığa maruz kalanlar da mevcut düzeni devirmek için harekete geçerler. Devrime yol açan bir diğer neden, saygınlıkta adaletsizliktir. Onur ve şeref dağılımında kendilerinden daha aşağıda gördükleri kişilere imtiyaz tanındığını görenler, devrimci bir ruh haline bürünürler. Ayrıca, ekonomik eşitsizlik, yani zenginliğin dar bir azınlığın elinde yoğunlaşması da istikrarsızlığın yapısal bir kaynağıdır. Aristoteles'e göre, haksız üstünlük elde etme çabası, seçimlerde hile yapılması ve özellikle bir toplumsal sınıfın devlet erklerinin büyük bölümünü tekeline alarak orantısız biçimde güçlenmesi de devrimlerin ortaya çıkmasına neden olan başlıca unsurlardır.

Aristoteles, genel nedenlerin yanı sıra, belirli yönetim biçimlerinde ortaya çıkan devrim dinamiklerini de analiz eder. Ona göre oligarşilerde aşırı ekonomik eşitsizlik ve baskıcı uygulamalar, yönetilenlerin ayaklanmasına yol açarak siyasal

istikrarı zedeler. Demokrasilerde ise zenginlerin çıkarlarının tehdit altında olduğu algısı, onları mevcut düzeni yıkmaya yönelik ortak bir hareket geliştirmeye iter. Aristokrasilerde, devlet erklerinin son derece dar bir elit kesimin tekelinde toplanması, toplumsal huzursuzluk ve anayasal krizler için zemin hazırlar. Bu bağlamda, Aristoteles için siyasal düzenin sürekliliği, yasaların üstünlüğünün korunmasına ve yönetim biçimlerinde ortaya çıkan dönüşüm eğilimlerinin dikkatle izlenmesine bağlıdır. Özellikle ekonomik eşitsizliklerin aşırı boyutlara ulaşmasını engellemek ve siyasal sistemin adalet ilkesi temelinde işlemlerini sağlamak, devrim ve krizlerin önlenmesinde temel bir koşul olarak görülür.

Aristoteles'in çözüm önerisi, orta sınıfın güçlendiği, ne aşırı zenginlerin ne de aşırı yoksulların siyasal düzeni belirlediği "ılımlı demokrasi yani politeia"dır. Böylece krizlerin önlenmesi, toplumsal dengenin korunmasına bağlanır. Aristoteles, siyasal düzenin sürekliliği için orta sınıfın güçlendirilmesi, hukukun üstünlüğü ve erdemli yöneticilerin varlığının zorunlu olduğunu vurgular. Bu bağlamda, rejim yozlaşması bir "kriz" olarak kabul edilmekte ve siyasal dönüşüm kaçınılmaz bir süreç olarak anlaşılmaktadır.

Aristoteles'e göre kriz, siyasal düzenin kendi içsel dinamiklerinden kaynaklanan bir bozulma süreci olarak ortaya çıkar ve genellikle mevcut anayasanın meşruiyetini sarsan yapısal dengesizliklerden beslenir. Bu bağlamda en temel neden, adalet anlayışında meydana gelen farklılıklar ve özellikle ekonomik-sosyal eşitsizliklerin aşırılışıdır. Toplumun bir kesimi kendisine daha az pay verildiğini ya da hak ettiği değeri görmediğini düşündüğünde, siyasal düzen meşruiyet krizine sürüklenir. Bu duruma, yöneticilerin zalimlik ve çıkarıcılığının eklenmesi, anayasal düzenin dönüşümünü hızlandırır. Aristoteles, anayasal biçimlerin yozlaşarak birbirine dönüşmesini (monarşiden tiranlığa, aristokrasiden oligarşiye, politeiadan aşırı demokrasiye) bir tür "kriz döngüsü" olarak tanımlar; bu döngü, siyasal istikrarın aşamalı biçimde çözülerek yeni bir düzen arayışına evrilmesini ifade eder. Krizleri önlemenin yolu ise, yasaların üstünlüğünü sağlamak, aşırı eşitsizlikleri engellemek ve orta sınıfı güçlendirerek toplumsal dengeyi korumaktır. Sonuç olarak, Aristoteles'in anayasa döngüsü teorisi, siyasal krizleri sistem içi yapısal sorunların ve erdem eksikliklerinin sonucu olarak görür; bu da kriz kavramının siyasal düşünceler tarihindeki önemini pekiştirir.

2.3. Antik Yunan Siyasal Düşüncesinde Krizin Normatif Anlamı

Platon ve Aristoteles'te kriz, modern anlamda ani ve beklenmedik bir kırılma değil; daha çok uzun vadeli ahlaki, toplumsal ve kurumsal bozulmanın bir sonucu olarak görülür. Her iki düşünür için de kriz, kaçınılmaz bir son değil, doğru siyasal erdemlerin ve dengelerin korunmasıyla önlenebilecek bir süreçtir. Ancak önlenemediği durumda, kriz siyasal dönüşümün zorunlu bir aşaması haline gelir.

Bu yaklaşım, Antik Yunan siyasal düşüncesinde krizi salt yıkıcı değil, aynı zamanda öğretici ve yeniden kurucu bir evre olarak konumlandırır. Kriz anı,

siyasal topluluğun kendi ilkelerini, değerlerini ve kurumlarını yeniden düşünmesi için bir fırsat olarak da görülür.

Platon ve Aristoteles'in kriz kavrayışları, her ne kadar farklı teorik temellere dayansa da, siyasal düzenin bozulmasını ortak bir sorun olarak ele almaları bakımından benzerlik gösterir. Platon'da kriz, ideal devlet düzeninin içsel erdem dengesini yitirmesiyle başlar; yönetici sınıfın bilgelikten uzaklaşması, liyakat ilkesinin yerini çıkar ilişkilerine bırakması ve toplumsal değerlerin yozlaşması, ardışık bir rejim döngüsünü (yönetimlerin dolaşımı) tetikler. Timokrazi, oligarşi, demokrasi ve tiranlık aşamaları, Platon'un düşüncesinde siyasal istikrarın çözülerek otoriter bir rejime evrilmesinin tipik örnekleridir. Aristoteles ise krizi daha çok anayasal düzenin adalet ilkesinden sapması ve özellikle ekonomik eşitsizliklerin derinleşmesi bağlamında değerlendirir. Onun için, kriz yalnızca yönetim biçiminin yozlaşması değil, aynı zamanda toplumsal gruplar arasındaki orantısız güç ilişkilerinin yarattığı gerilimlerin bir sonucudur. Platon'un kriz anlayışı normatif ve idealist bir perspektife dayanırken, Aristoteles'in yaklaşımı daha ampirik ve nedensel bir çerçeve sunar. Her iki düşünür de, krizin önlenmesi için adaletin tesisini, aşırılıkların engellenmesini ve düzenin korunmasını temel çözüm olarak vurgular.

Antik Yunan düşüncesinde kriz, devletin içsel düzenini ve adalet ilkesini koruyamamasıyla ilişkilendirilmiş; hem Platon hem de Aristoteles, bozulma süreçlerini ahlaki ve kurumsal temeller üzerinden açıklamışlardır. Ancak siyasal düşüncenin seyri, Yunan kent devletlerinden Roma İmparatorluğu'na ve ardından Ortaçağ'ın teokratik düzenine evrilirken, kriz kavramı da yeni anlamlar kazanmıştır. Roma'da kriz, yalnızca siyasal rejimin içsel erdemini kaybetmesi değil, aynı zamanda hukukun işlevselliği, yurttaşlık bilinci ve imparatorluk yönetiminin geniş topraklar üzerindeki hâkimiyetini sürdürebilme kapasitesiyle bağlantılı bir sorun hâline gelmiştir. Ortaçağ'da ise kriz, dünyevi iktidar ile ilahi otorite arasındaki gerilimler, Papalık ile imparatorluk arasındaki güç mücadelesi ve feodal yapının parçalanma eğilimleri çerçevesinde şekillenmiştir. Bu bağlamda, Antik Yunan'ın ahlaki-politik eksenli kriz anlayışından, Roma ve Ortaçağ'da daha çok kurumsal, hukuki ve dinsel temelli bir kriz perspektifine geçiş söz konusudur.

3. Roma'da Siyasal Kriz ve Kurumsal Çöküş: Cumhuriyetten İmparatorluğa

Roma Cumhuriyeti döneminde kriz, siyasal iktidarın merkezileşmesi ve aristokrat-yurttaş (patrici-pleb) gerilimleri çerçevesinde kendini göstermiştir. Cumhuriyetin erken dönemlerinde senato, konsüller ve halk meclisleri arasındaki güç dengesi, hukukun üstünlüğü ve anayasal normlar yoluyla korunmaya çalışılmıştır; ancak bu dengeler, elitlerin çıkar çatışmaları, askeri güç kullanımı ve popüler liderlerin yükselişiyle bozulmuştur. Roma Cumhuriyeti'nin son dönemleri, siyasal krizlerin ve kurumsal çöküşün belirginleştiği bir dönem olarak

tarihsel kayıtlarda yerini almıştır. Cumhuriyetin erken dönemlerinde, senato, konsüller ve halk meclisi arasındaki güç dengeleri, hukukun üstünlüğü ve anayasal normlar, siyasal istikrarın temel unsurlarını oluştuyordu. Ancak, bu dengeler, aristokratlar ile popüler liderler arasındaki çıkar çatışmaları ve askeri güç kullanımının artmasıyla giderek bozulmuş, siyasal düzenin meşruiyeti ve kurumsal işleyişi zayıflamıştır .

Özellikle Marius ve Sulla dönemleri, Roma Cumhuriyeti'nin kurumsal krizlerinin tipik örneklerini sunar. Marius'un popüler ordusu ile Sulla'nın aristokrat desteğine sahip kuvvetleri arasındaki çatışmalar, yalnızca iç savaflara değil, aynı zamanda senato ve konsüllerin yetki alanlarının erozyonuna da yol açmıştır. Bu süreçte kriz, rejim normlarının çığnenmesi, hukukun işlevsizleşmesi ve iktidarın keyfi biçimde kullanılmasıyla görünür hâle gelmiştir. Julius Caesar'ın yükselişi ise, cumhuriyetçi düzenin çöküşünü ve monarşik eğilimlerin güçlenmesini simgeler. Caesar'ın iktidara geliş süreci, siyasal krizlerin içsel yapısal nedenleri ile toplumsal eşitsizliklerin birleşimi sonucunda gerçekleşmiş bir dönüşüm olarak okunabilir. Toprak mülkiyeti ve servet dağılımındaki adaletsizlikler, eyaletler ve müttefikler arasındaki taleplerin karşılanamaması, sosyal huzursuzluğu artırmış ve siyasal istikrarı tehdit etmiştir.

Roma'daki bu krizler yalnızca bireysel aktörlerin davranışları ile sınırlı kalmamış, aynı zamanda anayasal düzenin dönüşümünü ve rejim değişikliklerini kaçınılmaz kılmıştır. İç savaşlar, siyasi suikastler ve iktidar mücadeleleri, Cumhuriyet'in yavaş yavaş imparatorluk biçimine evrilmesine neden olmuş; böylece siyasal kriz, hem kurumsal hem de toplumsal boyutlarıyla Roma siyasetinin temel bir belirleyeni hâline gelmiştir.

3.1. Polybios ve Anayasal Döngü: Krizin Doğal Seyri

Roma Cumhuriyeti'nin büyük düşünürü olan Yunanlı Polybios (doğ.MÖ.200-öl.MÖ.120) Roma Cumhuriyeti'ni incelerken (ve kısa zamanda Roma'nın bilinen dünyanın tümünü fethetmesindeki başarının nedenlerini ortaya koymaya ve temellendirmeye çalışırken) siyasal istikrar ve kriz dinamiklerini anayasal döngü ve karma anayasa çerçevesinde ele alır. Platon ve Aristoteles'in yönetimler sınıflandırması görüşünü benimseyen Polybios, krallık, aristokrasi ve demokrasi olmak üzere üç değişik anayasa biçimi tanımladıktan sonra, bu üçünün en iyisinin hangisi olduğu sorusuna “hiçbiri” deyip anılan üç anayasal biçimin üçünden de pay alan anayasanın en iyi anayasa olduğunu ileri sürer (Yılmaz, 2016, s.174).

Polybios'a göre her yönetim biçiminin kendine özgü üstün nitelikleri vardır. Krallık, halkın rızasına dayalı, şiddet ve korku yerine ikna ve inandırmaya dayanan bir yönetim biçimi olarak siyasal düzenin başlangıcında yer alır. Aristokrasi, iktidarın kişisel erdem ve liyakat kriterlerine göre belirlenen, adaletli ve akıllı bireylerin yönetimini ifade eder. Demokrasi ise çoğunluk iradesinin hâkim olduğu, yurttaşların yönetime aktif katılımını mümkün kılan bir rejimdir (Polybios, *Histories*, VI. Kitap). Ancak her yönetim biçiminin bozulmuş bir

karşılığı da mevcuttur: Krallığın yozlaşmış formu tiranlık, aristokrasinin yozlaşmış biçimi oligarşi, demokrasinin dejenerasyonu ise oklokrasi (güruh yönetimi) olarak tanımlanır.

Polybios, Platoncu geleneği izleyerek geliştirdiği yönetim döngüsü (anacyclosis) kuramında, tüm siyasal düzenlerin doğası gereği büyüme, olgunlaşma ve çürüme süreçlerinden geçtiğini ileri sürer. Bu döngüde krallık, zamanla tiranlığa dönüşür; tiranlığın yıkılması aristokrasiyi doğurur; aristokrasinin yozlaşarak oligarşiye dönüşmesi, adaletsizliklere karşı halkın tepkisini tetikler ve böylece demokrasi ortaya çıkar. Demokrasi ise aşırı özgürlük talebiyle disiplini yitirdiğinde, kitlelerin irrasyonel hâkimiyetini ifade eden oklokrasiye evrilir. Bu nedenle Polybios'a göre, bir yönetim biçiminin bir diğerine dönüşmesi rastlantısal değil, doğal yasalarla düzenlenen kaçınılmaz bir süreçtir (Polybios, VI, 9-10). Polybios'un anayasal yönetimlerin çizdiği bu döngüye ilişkin işaret ettiği esas devindirici güç ahlaki çözülme ve yozlaşmadır (Yılmaz, 2016:174). Bu ahlaki çözülme ve yozlaşma Polybios'ta siyasal kriz olarak okunabilir.

Ona göre, Roma'nın başarısının temelinde monarşik, aristokratik ve demokratik unsurların dengeli birleşimi yatar; bu karışık yönetim, güç paylaşımını sağlayarak içsel krizlerin önüne geçer (Polybios, Book VI). Polybios, anayasal yapının dengelerini bozan ya da belli bir unsurun aşırı güç kazanması durumunda ise iç karışıklıkların kaçınılmaz hâle geldiğini vurgular. Bu ise krizdir. Bu bağlamda, siyasi yozlaşma ve bireysel iktidar arzusu, yalnızca bireylerin değil, toplumsal grupların ve kurumsal yapıların etkileşimiyle ortaya çıkan bir olgu olarak görülür. Bununla birlikte, Polybios, bu krizlerin tek başına felaket değil, anayasal dengenin yeniden kurulmasına ve düzenin dönüşümüne yol açan bir süreç olarak da işlev gördüğünü belirtir.

Polybios'un yönetimlerin döngüsü kuramına dayalı olarak ortaya çıkan kriz anlayışı, Platon ve Aristoteles'in normatif veya erdem odaklı yaklaşımlarından farklı olarak kurumsal ve sistemik bir perspektif sunar. Kriz, yalnızca yönetici sınıfların ahlaki yetersizliğine değil, aynı zamanda anayasal yapının esnekliği ve karışık yönetim dengesinin bozulmasına bağlıdır. Bu açıdan Polybios, Roma Cumhuriyeti'ndeki krizleri hem bir içsel denge sorunu hem de bir dönüşüm olgusu olarak yorumlar.

3.2. Cicero ve Roma Cumhuriyeti'nde Kriz

Roma Cumhuriyetinin iç savaş döneminde büyüyen Marcus Tullius Cicero (doğ.MÖ.106-öl.MÖ.43), Roma Cumhuriyeti'nin siyasal krizlerini yorumlarken özellikle hukukun üstünlüğü, cumhuriyetçi değerler ve erdemli yöneticilerin rolü üzerinde durur. Ona göre, kriz, yalnızca bireysel hırs ve yozlaşmadan değil, aynı zamanda siyasal kurumların işlevselliğinin zayıflamasından ve toplumsal normların çökmesinden kaynaklanır (Cicero, De Re Publica, Book I–III). Cicero, Roma'da iç savaşlar ve iktidar mücadelesi sırasında hukukun çiğnenmesini,

senato yetkilerinin göz ardı edilmesini ve cumhuriyetçi ilkelere aykırı davranışları, siyasal krizin temel nedenleri olarak görür.

Cicero'nun temel sorusu, bir siyasal toplum olarak devlet ve Cumhuriyet anlamlarında da kullanılan *res publican*ın içerdiği temel çelişkilerin muhafaza edilerek nasıl istikrara kavuşturulacağıdır (Yılmaz, 2016, s.180-181). Yani Cicero için temel sorun krizdeki Cumhuriyetin nasıl kurtarılacağıdır. Hedefi, *res publicay*ı yeniden kurmak değil, onun devamlılığını sağlam ve ona sağlam bir temel kazandırmaktır. Cicero'ya göre, siyasal krizlerin önlenmesinde adaletin tesis edilmesi, yasalara bağlılık ve erdemli liderlerin varlığı hayati önemdedir. Ona göre, liderlerin kişisel çıkarları uğruna kurumsal normları ihlal etmeleri, toplumda güven bunalımına yol açar ve siyasal istikrarı tehdit eder (Cicero, *De Officiis*, 1.3). Bu yaklaşım, Polybios'un kurumsal ve sistemik kriz analizini tamamlayıcı nitelik taşır; zira Cicero, etik ve hukuki çerçeveyi merkeze alarak krizleri değerlendirir. Bu değerlendirmeyi *De Re Publica* adlı eserinde yapar.

Cicero, *De Re Publica* adlı yapıtında iyi site, iyi yurttaş, kamu görevi, siyasal toplum ve yasa arasındaki ilişkiyi tartışırken, bu eserin ilk yarısında kamu görevi ve devleti yani *res publica* kavramını ve devlet ile yasalar arasındaki ilişkiyi tartışır. İkinci yarısı ise, en iyi yurttaş tartışmakta ve siyasal bir ahlak ortaya koymaya çalışmaktadır. Cicero, kitabının ilk yarısında hukuk ile siyaset arasındaki ilişkilere açıklık getirirken, ikinci yarısında siyaset ile ahlak arasındaki ilişkileri değerlendirir. Sonuç, hukuki ve ahlaki terimlerle bezenmiş bir siyasettir (Yılmaz, 2016,s.181). Bu bağlamda Cicero, ilk kısımda hukuk ile siyaset arasındaki ilişkiyi, ikinci kısımda ise siyaset ile ahlak arasındaki bağı tartışarak, hukuki ve ahlaki temellere dayalı bir siyaset anlayışı geliştirir.

Özetle, Cicero'nun kriz anlayışı, Roma Cumhuriyeti'nde ortaya çıkan siyasal çalkantıların hem kurumsal hem ahlaki boyutlarını bir arada ele alır. İç savaşlar, aristokrat-popüler çatışmaları ve Caesar'ın yükselişi gibi tarihsel olaylar, onun perspektifinde yalnızca güç mücadeleleri değil, aynı zamanda hukukun, erdemin ve cumhuriyetçi normların sarsılmasıyla ortaya çıkan sistemik krizlerdir. Bu nedenle, Cicero'nun yorumları, Roma'daki siyasal krizlerin normatif ve hukuki boyutunu anlamak için temel bir kaynak olarak kabul edilir.

Roma düşüncesinde siyasal kriz, genellikle anayasal düzenin bozulması, yurttaş erdeminin zayıflaması ve kamusal otoritenin aşınması ile ilişkilendirilmiştir. Polybios'un "doğal döngü" anlayışı ve Cicero'nun cumhuriyetçi ilkeleri, krizi siyasal düzenin içsel dinamikleriyle açıklayan yaklaşımlardı. Ancak Roma İmparatorluğu'nun çöküşüyle birlikte kriz, yalnızca anayasal veya siyasal değil, daha derin ve çok boyutlu bir nitelik kazandı. Batı Roma'nın yıkılması (M.S.476), siyasal otoritenin parçalanması, toplumsal yaşamın gerilemesi, krizi artık bir medeniyet bunalımı olarak yorumlamaya zemin hazırladı. Bu durum, siyasal düşüncede Tanrı merkezli bir yaklaşımın

doğmasına ve siyasal otoritenin kaynağı tartışmalarının farklı bir boyuta taşınmasına neden oldu (Skinner, 1978).

4.Ortaçağ'da Kriz ve Düşünsel Paradigma Değişimi

Roma'nın ardından şekillenen Ortaçağ düşüncesinde kriz kavramı, artık teolojik bir çerçevede ele alınmaya başlandı. Kriz, Tanrı'nın düzeninin ihlali, ahlaki yozlaşma veya ilahi adaletin bir tezahürü olarak yorumlanıyordu. Bu dönemde siyasal düzenin meşruiyeti dünyevi yasalarla değil, ilahi iradeye uygunlukla ölçülmeye başladı (Tierney, 1988). Dolayısıyla Antik Yunan ve Roma'da rasyonel, insan merkezli gerekçelerle açıklanan siyasal kriz, Ortaçağ'da Tanrı'nın iradesine bağlanan bir olguya dönüştü. Bu dönüşüm, özellikle Aziz Augustinus'un *De Civitate Dei* (Augustinus, Tanrı Şehri) adlı eseriyle belirginleşti. Augustinus'a göre dünyevi devlet, mutlak anlamda kurtuluş sunamaz; asıl barış ve düzen Tanrı'nın Şehri'nde gerçekleşecektir (Augustinus, 1998 [426]). Böylece siyasal kriz, artık yalnızca anayasal bir mesele değil, insanın günahkâr doğasıyla ve eskatolojik beklentilerle bağlantılı bir sorun olarak görülmeye başlandı.

4.1. Aziz Augustinus ve Ortaçağ'da Kriz Anlayışı

Roma İmparatorluğu'nun çöküş süreci, yalnızca siyasal bir olay değil, aynı zamanda tarihsel ve teolojik bir tartışmanın başlangıcı olmuştur. Bu tartışmanın en önemli isimlerinden biri, hiç kuşkusuz, Hristiyan düşüncesinin kurucu figürlerinden olan Aziz Augustinus'tur (354–430). Augustinus'un *De Civitate Dei* (Tanrı'nın Şehri) adlı eseri, Roma'nın 410 yılında Vizigotlar tarafından yağmalanmasının ardından kaleme alınmış olup, bu olay karşısında duyulan kriz bilincine teolojik bir yanıt niteliği taşır.

Augustinus'a göre Roma'nın yıkılışı, paganların iddia ettiği gibi Hristiyanlığın yükselişinin bir sonucu değil; aksine, dünyevi imparatorlukların geçiciliğinin ve kırılganlığının doğal bir göstergesidir. Ona göre kriz, politik düzenin bozulmasından çok, insanın günahkâr doğasından ve dünyevi güçlerin sınırlılığından kaynaklanır. Augustinus, bu bağlamda iki “şehir” kavramı ortaya koyar: *Civitas Dei* (Tanrı'nın Şehri) ve *Civitas Terrena* (Yeryüzü Şehri). Yeryüzü Şehri, dünyevi çıkarlar, güç ve şan üzerine kuruludur ve kaçınılmaz olarak yozlaşmaya mahkûmdur; buna karşılık Tanrı'nın Şehri, ilahi sevgi ve ebedi kurtuluş üzerine inşa edilmiştir (Markus, 1970).

Bu yaklaşım, Antik Yunan'daki rasyonel ve insan merkezli kriz yorumlarından köklü bir kopuşu temsil eder. Platon ve Aristoteles'te siyasal krizin nedeni anayasal bozulma ve adaletin ihlalidir; oysa Augustinus'ta kriz, tarihsel olayların ardındaki ilahi düzenin bir parçasıdır. Böylece kriz, yalnızca siyasal bir istikrarsızlık değil, eskatolojik bir perspektifle insanın kurtuluş sorunuyla bağlantılı bir olgu hâline gelir. Bu nedenle, Roma'nın çöküşü bir felaket değil, Tanrı'nın planının gerçekleşmesidir; gerçek barış ve düzen,

yalnızca Tanrı'nın Şehri'nde mümkün olacaktır (Brown, 2000). Aynı zamanda Augustinus'un kriz yaklaşımı, sonraki Ortaçağ düşünürleri ve skolastik yazarlar için bir çerçeve oluşturur; toplumsal ve siyasal sorunlar, bireysel erdem, günah, kurtuluş ve Tanrı'nın planı bağlamında yorumlanır. Bu çerçeve, Ortaçağ'da siyasal kriz ile ahlaki zaafın, bireysel eylemlerin ve ilahi adaletin birbirine sıkı sıkıya bağlı olduğu bir anlayışın temelini atar.

4.2.Thomas Aquinas ve Siyasal Düzenin Bozulması Sorunu

Thomas Aquinas (doğ.1225–öl.1274), Ortaçağ'ın en etkili Hristiyan filozof ve teologlarından biridir. Skolastik düşüncenin önde gelen temsilcisi olarak akıl ve iman uyumu ilkesini savunmuş, felsefî akıl yürütme ile Hristiyan teolojisini bütünlüştürmüştür. En bilinen eseri, *Summa Theologica*, Tanrı'nın varlığı, insanın doğası, erdemler, ahlak ve toplumsal düzen konularını sistematik bir şekilde ele alır. Aquinas, Augustinus'un teolojik temelleri üzerine inşa ettiği bu eserinde, bireysel erdem, özgür irade ve ahlaki sorumluluk ile siyasal düzen arasındaki ilişkiyi sorgular ve Ortaçağ kriz anlayışını ahlaki ve teolojik boyutlarıyla genişletir.

Thomas Aquinas, siyasal düzenin doğasını ve kriz durumlarını doğal hukuk ve ilahi hukuk perspektifinden ele alır. Ona göre, devletin varlık nedeni ortak iyiliği gerçekleştirmektir (*bonum commune*). Bu çerçevede, meşru siyasal otorite, Tanrı'nın yasasına ve doğal hukuka uygun bir düzen kurmakla yükümlüdür. Aquinas, *Summa Theologica*'da, yönetim biçimlerinin adaletle olan ilişkisini Aristotelesçi geleneğe dayanarak sınıflandırır; buna göre, tek kişinin yönetimi olan monarşi en ideal biçimdir, ancak adaletten saparak tiranlığa dönüştüğünde en bozuk ve zararlı yönetim şekli haline gelir. Benzer şekilde, aristokrasi oligarşiye, karma anayasal düzende erdemli yurttaşların yönetime katılımı yozlaşarak “çoğunluğun keyfi yönetimi”ne, yani demagojiye dönüşür.

Aquinas'ın kriz anlayışı, bu bozulma süreçleriyle doğrudan ilişkilidir: adaletin kaybolması, ortak iyinin yerine yöneticilerin özel çıkarlarının geçmesi ve doğal hukukun ihlali, siyasal krizin temel göstergeleridir. Ona göre, zulme dayalı yönetim (*tyrannis*) sadece hukuki değil, aynı zamanda ahlaki bir bozulma durumudur. Bu noktada Aquinas, keyfi yönetimin ortadan kaldırılması için sınırlı bir isyan hakkını kabul eder: Eğer yöneticinin tiranlığı, toplumsal düzenin bütünüyle yıkılmasına yol açıyorsa, halkın meşru direnişi Tanrısal düzenle bağdaşır. Bununla birlikte, her tür başkaldırının yeni bir kaosa yol açma tehlikesi bulunduğundan, Aquinas isyanı bir zorunluluk değil, son çare olarak görür (Aquinas, *Summa Theologica*, I. q.1, a.1).

Bu yaklaşım, Ortaçağ'da siyasal otoriteye mutlak itaati savunan görüşlerden ayrılırken, modern dönemdeki toplumsal sözleşme kuramlarına da teorik bir zemin hazırlar. Çünkü Aquinas'a göre siyasal düzenin meşruiyeti sadece güçten değil, ahlaki ilkelerden ve adaletten doğar; bu ilke zedelendiğinde kriz kaçınılmaz hale gelir. Thomas Aquinas (*Summa Theologica*, I. q.1–3), krizi salt siyasal veya

toplumsal bir olgu olarak görmez; bireysel erdem ve akıl aracılığıyla insanın Tanrı'ya yönelmesiyle, toplumsal düzen ve barışın korunabileceğini vurgular. Ona göre krizler, insanın özgür iradesiyle işlediği günahlar ve dünyevi zaafıların bir sonucu olarak ortaya çıkar; bu nedenle, siyasal ve toplumsal istikrarsızlıklar, ahlaki düzenin sağlanması ile aşılabılır. Böylece Ortaçağ'da kriz anlayışı, ahlaki, teolojik ve siyasal boyutları bir arada değerlendiren bütüncül bir çerçeve kazanır ve bireyin kurtuluşu ile toplumsal düzen arasındaki bağ vurgulanır.

5. Machiavelli'de Kriz: Çürüme (Corruzione), Yenilenme ve Cumhuriyetin Dayanıklılığı

Machiavelli, siyasal düşünce tarihinde “kriz” kavramına en sistematik biçimde yaklaşan erken modern düşünürlerden biridir. Onun kriz analizi, ahlaki-teolojik bir çerçeveden ziyade tarihsel gözleme, kurumsal analizlere ve insan doğasına ilişkin realist varsayımlara dayanır. Bu nedenle Machiavelli için kriz, Tanrı'nın bir sınaması ya da ilahi düzenin çığnemesi değil; cumhuriyetin kendisini ayakta tutan kurumsal ve toplumsal erdemlerin zayıflaması ile ortaya çıkan bir çürüme sürecidir. Machiavelli, krizin teorik temelini “corruzione” kavramında aramaktadır.

Machiavelli'nin *Discorsi sopra la Prima Deca di Tito Livio* (Titus Livius'un Birinci On Kitabı Üzerine Söylevler, 2019) adlı eserinde ayrıntılandığı “corruzione” (çürüme), onun siyasal kriz teorisinin merkezindedir. Corruzione, yurttaşlık erdeminin (virtù civica) kaybı, kamu yararı düşüncesinin zayıflaması, sınıfsal rekabetin istikrarsız bir biçimde yoğunlaşması, yasaların otoritesini kaybetmesi, yönetici sınıfın çıkar temelli yönetime yönelmesi gibi süreçlerin bileşimidir. Dolayısıyla Machiavelli'ye göre kriz, cumhuriyetin erdemsel ve kurumsal temellerindeki aşınmadır.

Bu yönüyle Machiavelli, siyasal çürümeyi yalnızca yöneticilerin zaafı olarak görmez; toplumsal dokuda meydana gelen süregelen bir bozulma olarak yorumlar. Bu bozulma hem halkta hem yöneticilerde ortaya çıkar; çünkü insan doğası çıkarıcıdır ve bu çıkarıcılık ancak güçlü yasalar ve güçlü kurumlarla dizginlenebilir.

Machiavelli, siyasal düzenlerin tarihsel döngüler içinde hareket ettiğini savunan klasik Aristotelesçi geleneği devralır; fakat bu geleneği teolojik-ahlaki bir çerçevede değil, güç ilişkileri ve sınıf çatışması temelinde yeniden yorumlar. Ona göre her siyasal rejim kurulur, güçlenir, bozulur, yıkılır ve yeni bir düzen tarafından ikame edilir. Bu döngünün merkezindeki kriz, *Söylevler*'de (2019) şöyle ifade edilir: Monarşi, zamanla tiranlığa dönüşür. Aristokrasi, oligarşiye, demokrasi, kargaşaya ve kaosa dönüşür. Böylece döngüsel bir kriz modeli ortaya çıkar. Burada bozulmanın kaynağı “günah”, “ahlaksızlık” veya “kötü niyet” değildir; insan doğasının doyumsuzluğu, güç hırsı ve ortak yarardan uzaklaşma eğilimidir. Bu nedenle Machiavelli için kriz, insanın değişmez doğasından kaynaklanan yapısal bir kaçınılmazlıktır.

5.1. Sınıf Çatışması ve Krizin Kaynağı: Halk – Büyükler Gerilimi

Machiavelli, Roma Cumhuriyeti'nin tarihini yorumlarken krizin ana kaynağı olarak halk ile seçkinler (grandi) arasındaki gerilimi ön plana çıkarır (Machiavelli, 2019). Ona göre, bu iki sınıf arasındaki çatışma, bir tarafta halkın özgürlük, adalet ve eşitlik talepleri, diğer tarafta aristokratların otoriteyi koruma ve kendi çıkarlarını sürdürme çabası üzerinden şekillenir. Eğer bu gerilim doğru yönetilmezse, cumhuriyet ciddi bir siyasal krize sürüklenebilir; fakat Machiavelli, aynı zamanda bu çatışmanın doğru kurumsal mekanizmalarla yönlendirilmesinin, cumhuriyetin dinamizmini ve siyasi canlılığını artırabileceğini vurgular.

Machiavelli'nin analizinde, kriz sadece bir tehdit değil, aynı zamanda bir fırsat olarak görülür. Halkın talepleri ile seçkinlerin deneyimi ve bilgeliği arasında bir denge kurulduğunda, sınıf çatışması siyasal yenilenmeyi ve reformu mümkün kılan bir enerji kaynağı hâline gelir. Bu bağlamda Machiavelli, Roma Cumhuriyeti'nin güçlü yasaları, karma yönetim yapısı ve dengeleyici kurumlarının, sınıf çatışmasından doğan krizi yapıcı bir biçimde kanallize ettiğini ileri sürer. Örneğin, senato ve halk meclisi arasındaki yetki paylaşımı, aristokratların gücünü sınırlarken halkın katılımını garanti altına alır; böylece krizler, toplumsal ve siyasal istikrarı tehdit etmek yerine cumhuriyetin sürekliliğini ve yenilenmesini sağlayan bir mekanizmaya dönüşür.

Machiavelli'nin yaklaşımı, krizleri salt olumsuz bir durum olarak görmek yerine, siyasal aktörlerin erdemi ve kurumsal düzenlemelerle yönetildiğinde toplumsal ve siyasal dönüşümün itici gücü olarak değerlendirme fırsatı sunar. Bu bağlamda onun kriz anlayışı, hem siyasal teoride hem de modern siyaset biliminde sınıf çatışması, yönetim ve kurumsal denge tartışmalarına ışık tutar.

5.2. Fortuna ve Kriz: Öngörülemezlik ve Siyasal Kırılганlık

Machiavelli, Prens'te (2021) krizi açıklamak için fortuna (talih, rastlantı) kavramına özel bir önem verir. Fortuna, siyasal düzenlerin dışsal ve öngörülemez güçlere açılan zeminini temsil eder. Bu güçler; savaşlar, ekonomik darbeler, doğal felaketler, güç dengelerindeki ani değişimler olabilir. Fortuna tarafından yaratılan krizler kaçınılmazdır; ancak bu krizlerin etkisini azaltmanın yolu virtù (yöneticinin cesareti, öngörüsü, kararlılığı ve yaratıcı eylem kapasitesi) ile doğru kurumsal düzenlemelerin birleşiminden geçer. Machiavelli için krizden çıkışın anahtarı “Rifondazione” yani yeniden kuruluştur. Machiavelli'ye göre her siyasal düzen zamanla çürür; dolayısıyla her cumhuriyetin belirli aralıklarla yeniden kurulmaya (rifondare) ihtiyacı vardır. Bu yeniden kuruluş, bir “kurucu yasa koyucu” (legislatore) eliyle gerçekleştirilir. Bu noktada Machiavelli'nin Roma örneği önemlidir: Roma'nın krizi aşmasının nedeni tek bir lider değil, kurucu yasaların ve kurumların sürekli yenilenebilmesidir. Machiavelli için yeniden kuruluşun temel unsurlarını, yurttaş erdeminin güçlendirilmesi, yasal denetim mekanizmalarının yeniden düzenlenmesi, karma yönetim modelinin tahkimi,

halkın yönetime daha etkin katılımı, ahlaki-kamusal kültürün yenilenmesi oluşturmaktadır. Bir süreç şeklinde işleyecek bu unsurlar, cumhuriyeti krizden çıkarır ve ona uzun ömür kazandırır.

5.3. Machiavelli'nin Kriz Kuramının Tarihsel Önemi

Machiavelli'nin siyasal kriz anlayışı, modern siyasal bilimin temel taşlarından biri olarak kabul edilir. Çünkü: Krizi teolojik değil seküler-tarihsel bir olgu olarak açıklar. Krizin kaynağını insan doğası ve kurumsal bozulma olarak tanımlar. Krizden çıkışı kurucu siyaset, hukuki düzenleme ve yurttaş erdemi ile ilişkilendirir. Krizi yalnızca yıkıcı değil, yenileyici ve dönüştürücü bir süreç olarak kavrar.

Bu bakımdan Machiavelli, siyasal kriz olgusunu ilk kez modern bağlamda kavramsallaştıran ve bunu toplumsal-kurumsal analizle ilişkilendiren düşünürdür. Onun yaklaşımı sonraki kriz teorisyenleri (Hobbes, Rousseau, Marx, Gramsci, Schmitt vb.) için temel bir referans noktası olmuştur.

6. Thomas Hobbes'ta Kriz: Doğal Durum, Egemenlik ve Modern Siyasal Düzenin Kırılmalılığı

Thomas Hobbes, modern siyasal düşüncenin en kapsamlı kriz teorilerinden birini ortaya koyar. Hobbes'a göre siyasal düzen, kendiliğinden ortaya çıkan doğal bir olgu değil; tam tersine insan doğasının kriz üreten eğilimleri karşısında bilinçli bir inşadır. Hobbes'un düşüncesinde kriz, hem siyasal toplum öncesinin temel karakteri olarak doğal durumda, hem de kurulan siyasal düzenin çözülme anlarında kendisini gösterir. Bu nedenle Hobbes'un siyaset teorisi, esasen krizi önleme projesi olarak okunabilir.

6.1. Doğal Durum: Krizin Antropolojik Kökeni

Hobbes'un siyasal kriz anlayışının temelinde insan doğasına ilişkin karamsar antropoloji vardır. İnsan, doğası gereği: eşit güçte, eşit akılda, benzer hırslara ve tutkulara sahip, güvensiz, şiddete meyilli bir varlıktır. Bu durumun kaçınılmaz sonucu bellum omnium contra omnes — “herkesin herkese karşı savaşı”dır. Hobbes'a göre doğal durumdaki kriz üç kaynaktan beslenir. Bunlar, rekabet, güvensizlik, şan ve itibar arzusudur. Rekabet saldırganlığa, güvensizlik savunma amaçlı saldırıya, şan ve itibar arzusu ise intikam ve üstünlük mücadelesine neden olur. Dolayısıyla Hobbes'ta kriz, insanın doğasında içkindir; dışsal değil ontolojik bir durumdur. Doğal durumun kaotik yapısı hem bir kriz hâli hem de siyasal toplumun ortaya çıkmasını zorlayan kurucu bir kırılma niteliği taşır.

6.2. Krizin Siyasal Biçimi: Egemenlik Yokluğunda Anomi

Hobbes'un modern siyaset teorisine en temel katkısı, krizi egemenliğin yokluğu ile özdeşleştirmesidir. Ona göre egemen gücün olmadığı her durumda yasalar işlemez, adalet tanımsızdır, mülkiyet güvencesizdir, düzen kendiliğinden çöker, toplum sürekli parçalanmaya eğilimlidir. Bu nedenle Hobbes açısından

siyasal kriz, sadece doğal durumda değil; egemenliğin zayıfladığı, bölündüğü veya meşruiyetinin çözüldüğü her anda yeniden ortaya çıkar.

6.3. Krizden Kaçış: Toplum Sözleşmesi ve Leviathan'ın İnşası

Hobbes'un kriz teorisinin çözümü, modern siyasal düzenin temeli olan toplum sözleşmesidir. İnsanlar, doğal durumun krizini aşmak için tüm güçlerini, haklarının bir kısmını, cezalandırma yetkisini tek ve bölünmez bir egemene devrederler. Bu egemenlik, Leviathan metaforuyla² tanımlanan mutlak, tekil ve bölünemez bir iktidardır. Hobbes'a göre krizin sona ermesi, yalnızca bölünmez egemenlik, mutlak yasama yetkisi, hukukun merkezî otorite tarafından belirlenmesi sayesinde mümkündür. Eğer egemen güç bölünürse (örneğin, aristokrasi–krallık–kilise güçlerinin yarıştığı İngiltere İç Savaşı gibi), siyasal düzen yeniden doğal durumun krizine sürüklenir. Bu nedenle Hobbes'un teorisi, esasen politik parçalanma ve iç savaş deneyiminin felsefî bir açıklamasıdır.

6.4. İç Savaş Deneyimi: Hobbes'un Kriz Teorisinin Tarihsel Arka Planı

Hobbes, düşüncelerini İngiltere'deki 1642–1651 İç Savaşı'nın yıkıcı etkilerini yaşayarak geliştirmiştir. Bu nedenle onun krize yaklaşımı soyut değil, güç mücadeleleri, dinsel çatışmalar, anayasal otorite boşluğu, feodal güç merkezlerinin rekabeti, kamusal düzenin çökmesi ortamında şekillenen tarihsel bir gözlemdir. İç savaş deneyimi Hobbes'a şunu öğretmiştir: Devlet (civitas), kriz karşısında ancak tek bir merkezden yönetiliyorsa ayakta kalabilir. Bu perspektif, modern devletin merkezîyetçi, yasaya dayalı ve tekelci şiddet kullanımına sahip yapısının kuramsal temelini oluşturur.

6.5. Krizin Yeniden Ortaya Çıkışı: Egemenliğin Çözülmesi

Hobbes'a göre toplumsal düzen kırılğan bir inşadır. Leviathan'ın otoritesi zayıfladığında kriz yeniden ortaya çıkar. Yurttaşların itaat yükümlülüğünün zayıflaması, dinî otoritenin siyasal otoriteye meydan okuması, aristokrasinin ayrıcalık arayışları, egemenliğin yasama–yargı–yürütme olarak bölünmesi, bölgesel güç odaklarının güç kazanması, iç savaş ihtimalinin yükselmesi gibi unsurlar krizin siyasal biçimlerini oluşturmaktadır. Dolayısıyla Hobbes için kriz hem siyasal düzenin öncesinde, hem de sonrasında var olan sürekli bir ihtimaldir. Bu yönüyle Hobbes, modern siyaset teorisinde kriz kavramını, antropolojik, hukuksal, kurumsal, tarihsel, boyutlarıyla ele alan ilk düşünürdür.

² Leviathan, Thomas Hobbes'un 1651 tarihli Leviathan adlı eserinde kullandığı ve devleti temsil eden bir metafordur. Hobbes, Tevrat'taki devasa, yenilmez ve korku uyandıran mitolojik deniz canavarı Leviathan'dan ilham alarak modern egemenliği simgelemiştir. Leviathan metaforu, Hobbes'un devletin doğasını açıklamak için kullandığı, bireylerin kendi güvenlikleri adına tüm yetkilerini devrettiği güçlü ve bölünemez egemenliği temsil eden politik-teolojik bir imgedir. Devlet, insanların bir araya gelerek oluşturduğu devasa bir “yapay beden”dir ve iç barışın sağlanması için zor kullanma tekeline sahiptir.

6.6. Hobbes'un Kriz Kuramının Modern Siyasete Etkisi

Hobbes'un kriz anlayışı, yalnızca modern siyaset teorisini değil; kriz, güvenlik ve devlet teorilerini de derinden etkilemiştir. Hobbes'un mirası şunlardır:

-Modern devlet, kriz karşısında güvenliği merkezine alan yapısıyla Hobbesçu bir karakter taşır.

-Kriz → egemenlik ihtiyacı ilişkisi, günümüz olağanüstü hâl teorilerine ve güvenlikleşme kuramlarına, toplumsal kırılganlık analizlerine temel oluşturur.

- İnsan doğasının kriz üreten yönleri, sosyal sözleşmecî teorilerin hepsinde iz bırakmıştır.

- Uluslararası ilişkilerde anarşi kavrayışı, Hobbes'un doğal durum metaforundan türetilmiştir.

Bu bakımdan Hobbes'un krize ilişkin düşüncesi hem modern devlet felsefesinin hem de çağdaş siyasal kriz teorilerinin kurucu referans noktalarından biridir.

7.Jean-Jacques Rousseau'da Kriz: Doğal İyiliğin Bozulması, Toplumsal Yabancılaşma ve Egemenliğin Çözülmesi

Jean-Jacques Rousseau, modern siyasal düşüncede kriz kavramını ahlaki–toplumsal bir bozulma ve siyasal meşruiyetin çöküşü üzerinden ele alan en güçlü düşünürlerden biridir. Hobbes'un aksine, insan doğasını “tehlikeli” değil özünde iyi, merhametli ve barışçıl kabul eder; krizin kaynağını ise insanın doğasında değil, toplumun ve mülkiyetin tarihsel gelişiminde bulur. Bu nedenle Rousseau'da kriz teorisi, insanın doğal hâlimden kopuşuyla başlayan ve modern toplumda derinleşen yabancılaşma, eşitsizlik ve kamusal ruhun çöküşü ile ilişkilidir.

7.1. Doğal İyilik ve Krizin Antropolojik Kökeni

Rousseau için insan, doğasında acıma (pitié), özgürlük, öz-yeterlik (amour de soi), sade ihtiyaçlar ve toplumsal uyum yeteneği taşıyan bir varlıktır. İnsan, doğal hâlinde hem bağımsız hem de başkalarıyla uyum içinde yaşayabilen bir varlıktır; bu nedenle bireysel arzular ve toplumsal ilişkiler arasında bir denge vardır. Dolayısıyla kriz, insanın doğasında değil, toplumsal yapının ve kurumların ortaya çıkardığı tarihsel bozulmalarda görülür. Rousseau'ya göre, insan doğası saf ve iyidir; toplumsal eşitsizlikler, mülkiyet ve hiyerarşik yapıların gelişmesiyle ortaya çıkan bozulmalar krizlerin temel kaynağıdır (Rousseau, 2019). Rousseau'nun en bilinen tezlerinden biri, insanın doğal özgürlüğü ile toplumsal sınırlamalar arasındaki gerilimdir: “İnsan özgür doğar; fakat her yerde zincire vurulmuştur.” Bu zincirler, doğal düzenin bozulması sonucu ortaya çıkan yasalar,

mülkiyet ilişkileri ve sosyal normlardır. İnsan doğası bu yapay sınırlar altında baskıya uğrar ve toplumsal krizler, bireylerin özgürlük ve eşitlik taleplerinin engellenmesinden kaynaklanır. Böylece Rousseau, krizi ahlaki, toplumsal ve siyasal bir olgu olarak ele alır; sorun, bireylerde değil, toplumsal kurumlarda ve ilişkilerde yatmaktadır.

Ayrıca Rousseau'ya göre kriz, doğru toplumsal düzenlemeler ve sözleşmelerle giderilebilir. Toplum Sözleşmesi, bireylerin özgürlüklerini korurken toplumsal düzeni sağlayacak bir mekanizma olarak tasarlanmıştır. Bu çerçevede kriz, hem toplumsal eşitsizlikleri görünür kılan hem de yenilenmeyi ve reformu mümkün kılan bir uyarı işlevi görür. Rousseau'nun antropolojik perspektifi, krizleri yalnızca siyasal ya da ekonomik bir sorun olarak değil, insan doğasının toplumsal yapı tarafından ne ölçüde şekillendirildiğini gösteren bir olgu olarak anlamamıza yardımcı olur.

7.2. Eşitsizliğin Tarihi: Mülkiyet ile Başlayan Kriz

Rousseau'da (2001), krizin başlangıcı, ünlü formülünde ifadesini bulur: “Bir toprak parçasını çevreleyip ‘Burası benimdir’ diyen ve buna inanmaya yetecek kadar saf insanlar bulan kişi, uygar toplumun gerçek kurucusudur.” Bu tespit, krizin mülkiyetin ortaya çıkışı ile başladığını gösterir. Eşitsizlik iki biçimde kriz üretir. Bunlardan biri doğal (fiziksel) eşitsizliktir. Doğal eşitsizlik, doğal yeteneklerdeki farklardan kaynaklanır. Kriz üretmez. Kriz üreten diğer eşitsizlik, ahlaki-politik eşitsizliktir. Toplumsal statü, saygınlık, zenginlik, iktidar farkları, vb bu kapsamdadır. İşte kriz tam burada başlar; çünkü siyasal toplum, özgür bireylerin ortak iradesiyle değil, eşitsizliğin yarattığı hiyerarşilerle şekillenir. Bu nedenle Rousseau'ya göre modern toplumun krizi yapısaldır. Toplum güç eşitsizlikleri üzerine kurulu olduğu için adaletsizlik, yabancılaşma ve siyasal meşruiyet kaybı kaçınılmazdır. Rousseau'da kriz sadece kurumsal değil psikolojik-ahlaki bir sorundur. İnsanın doğal hâlindeki amour de soi (kendini sevmek), toplumla birlikte amour-propre'a (başkalarının gözünde değer görme tutkusu) dönüşür. Bu dönüşüm ise rekabet, hırs, kıskançlık, gösteriş, bağımlılık, zayıflık üretir. Bu psikolojik bozulma, siyasal krizin tam merkezindedir. Çünkü yurttaş artık ortak iyi için değil, kendi çıkarı ve statüsü için davranır. Dolayısıyla Rousseau açısından modern siyasal kriz karakter krizidir, toplumun ruhsal yapısının çöküşüdür.

Rousseau'nun siyasal kriz kavrayışı Toplum Sözleşmesi'nde somutlaşır. İyi siyasal düzen, bireylerin genel irade (volonté générale) etrafında birleşmesiyle mümkündür. Ancak özel çıkarların öne çıkması, fraksiyonların güç kazanması, eşitsizliklerin artması, zengin-yoksul ayrışması, siyasal bedenin parçalanması genel iradenin bozulmasına yol açar. Rousseau'ya göre bir toplumda en büyük kriz şudur: Halkın iradesi artık ortak iyiye yönelmez, yalnızca sınıf ve grup çıkarlarının toplamına indirgenir. Bu durumda siyasal düzen çöker; devlet, halkın efendisi hâline gelir.

7.3. Krizden Çıkış: Sivil Din, Erdem ve Cumhuriyetçi Eğitim

Rousseau'da krizden kurtuluş, kurumsal ve ahlaki reformların birleşimiyle mümkündür. Cumhuriyetçi erdemin yeniden inşası gerekmektedir. Toplumun bireyleri ortak iyiye yöneltmesi gerekmektedir. Bunun için de sadelik, kamusal ruh, eşitlik ilkesi, ekonomik ılımlılık, yurttaşın özgür ahlakı yeniden inşa edilmelidir.

Rousseau Emile'de (2015), erdemin kaynağını, özgür bireyin özgür eğitiminde görür. “İnsan özgür doğar; fakat eğitim ve toplumun dayattığı kurallar, onun doğal yeteneklerini bastırabilir.” (Rousseau, 2015, s. 47) derken bu duruma işaret eder. Rousseau'nun doğal durum teorisi, toplumsal düzenin ve krizlerin tarihsel kökenlerini gösterir; bireylerin özgürlüğünden sapması, toplumsal bozulma ve krizin temelini oluşturur. Bu durumu şöyle ifade eder: “Toplum, bireylerin doğal durumlarından sapmaları sonucu ortaya çıkar; insanlar kendi iradeleriyle zincire vurulmuşlardır.” (Rousseau, 2015, s. 88). Rousseau'ya göre siyasal kriz, ancak özgür yurttaş yetiştiren bir eğitimle aşılabılır. Toplumu bir arada tutacak ortak bağ “sivil din”dir yani devletin ve toplumun meşruiyetini koruyan ortak moral değerler bütünü. Eğer bu moral bağlar çözülürse, siyasal beden de çöker.

Rousseau'nun kriz anlayışı, birçok modern tartışmanın kurucu unsurudur. Örneğin Marx'ın yabancılaşma ve sınıf eşitsizliği analizlerinde Rousseau vardır. Bununla birlikte Emile Durkheim'in anomi kavramı³ Rousseau'nun ahlaki bütünlük krizine dayanır. Alex de Tocqueville⁴ modern demokrasinin çürüme ihtimallerini Rousseaucu bir perspektifle inceler. Çağdaş cumhuriyetçilik, Rousseau'nun özgür yurttaşlık idealini model olarak alır. Kimlik siyaseti ve toplumsal parçalanma tartışmaları da Rousseau'nun genel iradenin bozulması analizine dayanır. Bu nedenle Rousseau, siyasal düşünceler tarihinde krizi:

³ Emile Durkheim (1858–1917), modern sosyolojinin kurucularından biri olarak toplumsal düzen, kurumlar ve kolektif bilinç üzerine kapsamlı çalışmalar yapmıştır. Ona göre krizler, toplumsal normların zayıflaması ve değerlerin belirsizleşmesi sonucu ortaya çıkan anomik durumlarla bağlantılıdır (Durkheim, 2002). Bu yaklaşım, siyasal krizleri yalnızca yönetimsel veya ekonomik sorunlarla sınırlamadan, toplumsal yapının ve normatif düzenin işleyişi üzerinden açıklamayı mümkün kılar.

⁴ Alexis de Tocqueville (1805–1859), Fransız siyaset düşünürü ve tarihçi olarak özellikle demokrasi, siyasal özgürlükler ve toplumsal eşitsizlikler üzerine yaptığı analizlerle tanınır. Tocqueville, Amerika'da Demokrasi adlı eserinde, demokratik toplumlarda bireylerin özgürlük ve eşitlik arayışının siyasal düzen üzerindeki etkilerini inceler. Ona göre, toplumsal eşitsizliklerin azalması ve bireysel özgürlüklerin artması, çoğu zaman toplumsal ve siyasal krizleri önleyebilir; fakat aynı zamanda toplumun bireyselleşmesi ve merkezi otoriteye bağımlılığı, yeni türden krizlere yol açabilir (Tocqueville, 2003). Bu bağlamda, Tocqueville'in çalışmaları, siyasal krizleri yalnızca kurumsal veya ekonomik nedenlerle değil, aynı zamanda toplumsal yapının dinamikleri ve demokratik eşitlik arayışıyla da ilişkilendirmeyi mümkün kılar.

eşitsizlik, yabancılaşma, yurttaşlık bilincinin erozyonu, kolektif iradenin çöküşü üzerinden en kapsamlı biçimde ele alan düşünürlerden biridir.

8.Sonuç

Platon'dan Rousseau'ya uzanan düşünsel süreç, siyasal kriz kavramının tarih boyunca nasıl evrildiğini ve farklı dönemlerde nasıl yorumlandığını ortaya koymaktadır. Antik Yunan'da kriz, esas olarak anayasal bozulma, yönetim biçimlerinin çöküşü ve adaletin ihlali üzerinden değerlendirilmiş; siyasal düzenin sürekliliği, erdemli yurttaş ve iyi yönetim anlayışıyla doğrudan ilişkilendirilmiştir. Polybios, Roma Cumhuriyeti bağlamında karma anayasa ve istikrarlı kurumların, siyasal krizleri sınırlayabileceğini vurgulamış; böylece krizi sadece olumsuz bir durum değil, kurumların dinamizmini gösteren bir unsur olarak ele almıştır.

Ortaçağ düşüncesinde kriz artık teolojik ve eskatolojik bir çerçevede yorumlanmıştır. Aziz Augustinus'un Tanrı'nın Şehri yaklaşımı, siyasal krizi yalnızca dünyevi düzenin bozulması olarak değil, insanın günahkâr doğası ve ilahi düzenin bir yansıması olarak görmüştür. Ortaçağda kriz, insan ve toplumun kurtuluş sorunu ile doğrudan bağlantılı bir olgu hâline gelmiş; siyasal düzenin meşruiyeti, dünyevi yasaların ötesinde, ilahi iradeye uygunlukla ölçülmüştür. Aquinas gibi düşünürler ise krizi ahlaki ve doğal düzen bağlamında değerlendirerek, siyasetin etik temelleri ile bağlantısını güçlendirmiştir.

Machiavelli, krizi özellikle sınıf çatışmaları, halk ve seçkinler arasındaki gerilim ve fortuna kavramı üzerinden açıklamış; siyasal krizlerin hem bir tehdit hem de bir yenilenme fırsatı olduğunu göstermiştir. Rousseau ise krizi bireyin doğal durumundan ve toplumsal sözleşmeden sapmalar üzerinden analiz etmiş; toplumsal bozulma ile siyasal kriz arasındaki bağlantıyı ortaya koymuştur.

Bu tarihsel ve kuramsal yolculuk, kriz kavramının yalnızca siyasal bir sorun olmadığını, aynı zamanda toplumsal yapıların, etik değerlerin ve bireysel özgürlüklerin etkileşimiyle şekillenen çok boyutlu bir olgu olduğunu göstermektedir. Antik dönemin rasyonel ve anayasal perspektifinden, Ortaçağ'ın eskatolojik yorumlarına ve Rousseau'nun toplumsal sözleşme analizine kadar uzanan bu çerçeve, kriz kavramının hem tarihsel hem de kuramsal temelini sağlam bir biçimde ortaya koymaktadır.

Kaynakça

- Aquinas, T. (2002). *Summa Theologica* (A. Akıncı, Çev.). Seçkin Yayıncılık.
- Arendt, H. (2017). *Devrim üzerine* (S. K. Aksoy, Çev.). İletişim Yayınları.
- Arendt, H. (2018). *Totalitarizmin kaynakları* (B. Yıldırım, Çev.). İletişim Yayınları. (Orijinal eser 1951.)
- Arendt, H. (2019). *İnsanlık durumu* (B. Akşit, Çev.). İletişim Yayınları.
- Augustinus, A. (2021). *Tanrı şehri* (M.S. 413–426, Orijinal eser). Eski Yeni Yayınları.
- Brown, P. (2000). *Augustine of Hippo: A biography*. University of California Press.
- Cicero. (2019). *Devlet üzerine* (De Re Publica) (R. G. Kahramanyol, Çev.). İthaki Yayınları.
- Cicero. (2022). *Görevler üzerine* (De Officiis) (C. Çevik, Çev.). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Durkheim, E. (2002). *Toplumda işbölümü* (S. Yalçın, Çev.). Ayrıntı Yayınları. (Orijinal eser 1893.)
- Gramsci, A. (2010). *Hapishane defterleri* (Seçmeler) (B. Şafak, Çev.). Versus Yayınları.
- Habermas, J. (1990). *Meşruiyet krizi* (M. A. Ağaoğulları, Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Hobbes, T. (2020). *Leviathan* (S. Ahmet & M. Atalay, Çev.). Yapı Kredi Yayınları. (Orijinal eser 1651.)
- Koselleck, R. (2007). *Kriz kavramı* (T. Birkan, Çev.). Dost Kitabevi Yayınları.
- Luhmann, N. (2018). *Siyaset sistemi kuramı* (A. K. Ökten, Çev.). Phoenix Yayınevi.
- Machiavelli, N. (2019). *Titus Livius'un Birinci On Kitabı Üzerine Söylevler* (S. Gürses, Çev.). Say Yayınları. (Orijinal eser 1531.)
- Machiavelli, N. (2021). *Prens* (S. Eyüboğlu, Çev.). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Markus, R. A. (1970). *Saeculum: History and society in the theology of St. Augustine*. Cambridge University Press.
- Marx, K. (2011). *Kapital: Ekonomi politiğin eleştirisi – Birinci cilt* (M. Selik & N. Satlıgan, Çev.). Yordam Kitap. (Orijinal eser 1867.)
- Platon. (1979). *Devlet* (S. Eyüboğlu & M. A. Cimcoz, Çev.). Remzi Kitabevi.
- Platon. (2019). *Yasalar* (C. Şentuna & S. Babür, Çev.). Pharmakon Kitap.
- Platon. (2022). *Devlet adamı* (F. Akderin, Çev.). Say Yayınları.
- Polybios. (1922). *The histories* (W. R. Paton, Trans.; Vol. 3). Harvard University Press.

- Rousseau, J.-J. (2001). İnsanlar arasındaki eşitsizliğin kaynağı ve temelleri üzerine konuşma (R. N. İleri, Çev.). Say Yayınları.
- Rousseau, J.-J. (2015). Emile veya Eğitim (V. Günyol, Çev.). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Rousseau, J.-J. (2019). Toplum sözleşmesi (V. Günyol, Çev.). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Schmitt, C. (2018). Siyasal kavramı (E. Günay, Çev.). Metis Yayınları.
- Skinner, Q. (1978). The foundations of modern political thought (Vols. 1–2). Cambridge University Press.
- Tierney, B. (1988). The crisis of church and state, 1050–1300: With selected documents. University of Toronto Press.
- Yalçinkaya, A. (2016). Büyük Sokratesçi Okullar ve siyaset. İçinde M. A. Ağaoğulları (Ed.), Sokrates'ten Jakobenlere: Batı'da siyasal düşünceler (ss. 91–150). İletişim Yayınları.
- Yılmaz, Z. (2016). Roma siyasal düşüncesi. İçinde M. A. Ağaoğulları (Ed.), Sokrates'ten Jakobenlere: Batı'da siyasal düşünceler (ss. 164–192). İletişim Yayınları.

BÖLÜM 2

Siyasal Seçim Sistemleri ve Yöntemleri*

Bülent Özgül¹

* Çalışma, yazarın “Seçim ve Seçim Sistemleri, Türkiye’de Seçim Sistemi Uygulamaları ve Bir Model Önerisi” başlıklı tezinden üretilmiştir.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Yalvaç Meslek Yüksekokulu, Pazarlama ve Reklamcılık Bölümü, ORCID: 0000-0001-6214-1827

GİRİŞ

Demokratik ülkelerde ve demokratik olmamakla beraber seçime yer veren siyasi sistemlerde birbirinden farklı, çok sayıda seçim sistemi uygulanmaktadır.

Demokrasinin, temsili demokrasi olmasının en önemli sonucu; temsilcilerin, yöneticilerin belirlenmesi için seçim yapılmasının zorunlu olmasıdır. Seçimsiz bir siyasi sistemin demokratik olduğu iddia edilemez. Aynı şekilde, genel oya dayanmayan seçimlerin olduğu temsili rejimler de demokratik olarak nitelendirilemez. Bir ülkenin siyasi sisteminin demokratik olup olmadığını belirlemede, göz önünde tutulan kıstasların başında, her vatandaşın yalnızca bir oya sahip olduğu genel oy hakkı ile katılacağı seçimler vasıtasıyla iktidarının halkın elinde olması ve en az iki partinin, makul aralıklarla yapılan dürüst seçimlerde adaylarını ve programlarını halkın seçimine sunması gelmektedir. Demokrasinin özünü oluşturan seçimler, oylama işlemi vasıtasıyla yönetime muvafakati temin eder. Bir iktidarın meşru olabilmesi için kaynağını yönetilenlerin rıza ve muvafakatinden alması gerekir. Yönetilenler, siyasi iktidara karşı, düzenli aralıklarla yapılan seçimlerde muvafakat verir.

Seçim, demokratik bir rejimin varlığı için zorunlu, ancak tek başına yeterli olmayan bir unsurdur. Seçimin yapılacağı ortamın, demokratik bir rejimin diğer zorunlu unsurlarından olan temel hak ve hürriyetlerle de yakın bir ilişkisi vardır. Buna göre, toplumdaki değişik düşüncelerin açıklanabilmesi ve siyasi eğilimlerin, siyasi partiler aracılığıyla örgütlenerek, serbest bir yarışma ortamında seçime katılabilmesi halinde demokratik seçimlerden söz edilebilir.

Seçim sistemi, temsilcilerin belirlenmesinde kullanılan teknik bir usulü ifade eder. Ancak, seçim sistemleri sadece oyların sandalyelere dönüştürülmesini sağlayan teknik usullerden ibaret değildir. İlk bakışta tamamen teknik bir sorun gibi görünmekle beraber, seçim sistemlerinin gerçekte teknik olduğu kadar siyasi yanı da vardır. Hatta siyasi yanı daha ağır basmaktadır. Her seçim sistemi, siyasi hayat üzerinde değişik sonuçlar meydana getirir.

Demokrasilerde seçim sistemi tercihi ve seçime ilişkin diğer konulardaki düzenlemeler bir çeşitlilik arz eder. Seçime ilişkin düzenlemeler ve sorunların çözümü konusunda, ülkeden ülkeye değişen çözümler kullanılabilmekle beraber, bazı temel konularda demokratik standartların geliştirilmiş olduğu görülmektedir. Bu demokratik ölçülerin ortaya çıkması uzun bir gelişim süreci sonucunda gerçekleşmiştir.

Demokrasilerde, bir seçim sisteminin iyi ya da kötü oluşu, sonuçta hangi parti ya da partilere yarar sağlayacağı açısından değil, demokratik seçim ilkeleri ve ülke menfaatleri çerçevesinde nasıl işleyeceği ve ne gibi sonuçlar doğuracağı açısından değerlendirilmelidir.

Önemli olan, seçmene çoğulcu bir seçme hakkının tanınmış olup olmamasından çok, seçmene hür bir seçme ortamının tanınıp tanınmamasıdır.

Seçme ortamını belirleyen faktör de, yasa yapıcı tarafından yapılan “seçim düzenlemeleri”dir.

G. Burdeau, “Seçim kanunu ve sistemi, uygulamada devletin tek ve gerçek Anayasasıdır” diyerek iddialı bir yorumda bulunuyor.

Seçim sisteminin, yönetim ve siyasal yapı üzerine etkileri yadsınmaz. Ancak, bu konulardaki tek etkenin de seçim sistemi olmadığı, bunun etkenlerden sadece biri olduğu da unutulmamalıdır.

Çalışmada, dünya üzerinde uygulanan seçim sistem ve yöntemleri üzerinde durulacaktır.

1. SEÇME YÖNTEMLERİ

Her seçim sisteminin kendisine özgü seçme yöntemleri vardır. Bu yöntemler ya uygulandıkları ülkenin koşullarına ya da yöntemin yaratıcısının savunduğu görüşlere göre birbirinden farklılıklar gösterirler. Seçim sistemleri ile yöntemleri arasında sıkı bir ilişki bulunmaktadır. Seçim sistemlerine göre, yöntemler değişiklik göstermektedir. Çoğunluk Sisteminin sahip olduğu çeşitli yöntemlerin temelde ayrıldıkları nokta, seçimin tek adlı mı, yoksa listeli mi olacağı konusudur. Nispi temsil sisteminde ise, yalnızca liste yöntemi uygulanmaktadır. Yine seçimlerin, tek veya iki turlu olarak ayrımı, çoğunluk sistemi için geçerli olmasına karşın, bu yöntemleri nispi temsil sisteminde uygulama olanağı yoktur. Bu yüzden seçme yöntemlerinin ana gruplandırmalarının bu başlıklar altında yapılması açıklamaları kolaylaştıracaktır.

1.1. Tek Adlı Seçim (Dar Bölge Yöntemi)

Ülkedeki her seçim çevresinden tek adayın seçilmesi bu seçim yönteminin başlıca özelliğidir. Seçime katılan her parti, her seçim çevresi için tek bir aday ismi belirtir. Seçmenler de, sahip oldukları tek oyu, sadece bir aday için kullanabilirler. Doğal olarak tek adayın temsil edeceği seçim çevreleri de küçük seçim çevreleridir.

Tek adlı seçim, basit çoğunlukla birlikte uygulandığı zaman seçimin sonucu ilk turda belli olur. Ancak mutlak çoğunlukla kullanıldığında başka turlara da gerek duyulur. Bu son turlara “balotaj seçimi” denilmektedir. Balotaj seçimlerine ilk turda belli bir oy oranını sağlayamamış partiler katılamazlar. “Balotaj” olması, seçmenin yaptığı seçmeyi ilk turda açıkça ortaya koymasını sağlarken, partilere de ikinci turda gruplaşma olanağı tanır (Armaoğlu, 1953:30).

1.1.1. İki Turlu

Siyasi tarihi boyunca uyguladığı seçim sistemleri oldukça fazla çeşitlilik gösteren Fransa’da, 4. Cumhuriyet’ten sonra tek adlı - iki turlu seçim yöntemi uygulanmaya başlanmıştır. Bu ülkede son yüzyıl içinde 5 bölge tipi ve 15 değişik karakterde seçim sistemi uygulanmıştır (Atay, 1999:27).

Halen uygulanmakta olan yönteme göre, her seçim bölgesi, parlamentoya tek aday seçebilmekte, ilk turda kullanılan oyların yarısından fazlasını hiçbir aday sağlayamazsa, bir hafta sonra yapılan ikinci turda basit çoğunluğu sağlayan aday seçimi kazanmaktadır. İkinci tura, ilk turda oyların % 10’undan ağağısını alanlar katılamaz. Böylece, ilk turda bu oranı sağlayamayan küçük partiler saf dığı bırakılmığ olur. Ancak küçük partiler de 2. turda büyük partilerle ya da kendi aralarında yapacakları koalisyonlarla parlamentoda temsil olanağına sahip olabilirler.

Seçimlerde ikinci turların oldukça fazla önemi vardır. Çünkü ilk turun koğulu olan mutlak çoğunluğu sağlayan adayların sayısı fazla değildir. Fransa’da 1973 yılında yapılan seçimlerin ilk turunda 60 temsilci mutlak çoğunluğu sağlayarak seilmiğ ve 430 sandalye boğ kalmığtır (Atay, 1999:27).

İkinci tur sonunda elde edilen sonuçlarda oylar ve sandalyeler arasında büyük oransızlıklar görülebilir. Kullanılan oylarla, parlamentodaki sandalye sayısı arasındaki uyumsuzluk Fransa’da 1978 yılındaki seçimlerin 2. turundaki şu şekilde gözlenmektedir:

Tablo 1. 1978 Fransa Genel Seçimleri 2. Tur Sonuçları

	Oy %	Sandalye Sayısı	Sandalye %
De Gaul’c�ler	26.1	123	29.07
Fransız Demokrasisi İçin Birlik	23.2	103	24.35
Sol Federasyon (Sosyalistler-Radikal Sol)	30.6	113	26.71
Komünistler	18.6	82	19.38
Diğer	0.2	1	0.29

oğunluğu oluğturan De Gaul’c ler ve Fransız Demokrasisi için Birlik, oyların % 49,3’ n , sandalyelerin ise % 53,42’sini; muhalefet partileri oyların % 49,4’ n , sandalyelerin % 46,38’ini almığlardır (Atay, 1999:30).

Türkiye’de Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde iki turlu ve salt çoğunluğa dayalı sistem ve yöntemi uygulanmaktadır.

1.1.2. Tek Turlu

Tek adlı seçim yönteminin Fransa’da görülen iki turlu uygulamasının dığında, İngiltere’de görülen tek turlu uygulaması da vardır. İngiltere’de her bir seçim bölgesinin büyüklüğü seçmen sayısına göre sınırlanır. Ortalama bir seçim bölgesi 60.000 seçmene sahiptir. 1968 yılında, her biri Avam Kamarasına bir  ye veren

630 bölge vardır. Bu seçim bölgeleri, belirlenmiş zaman aralıklarıyla yeniden düzenlenir. İngiltere'nin "tek adlı dar bölge" seçim yönteminde basit çoğunluk uygulanır. Yani en çok oy alan kişi seçimi kazanır (Bilgi, 1994:3).

19. yüzyılın ilk yarısında İngiltere'de uygulanmaya başlayan bu yöntem, çoğunluk sistemi uygulamalarının genel karakterlerini taşımaktadır. Seçimler sonucu ortaya çıkan hükümetlerdeki uyum bir avantaj olarak görülüyorsa da partilerin kazandıkları oy sayısı ile Avam Kamarasındaki sandalye sayısının orantılı olmaması sık sık karşılaşılan bir durumdur (Bilgi, 1994:4).

1.1.3. Tercihli Oylu

Avusturalya'da uygulanan tek adlı yöntem ise tercihli oyludur. Diğer tek adlı yöntemlerde olduğu gibi seçim bölgeleri, tek temsilci seçilen bölgelerdir. Seçmenler, seçilmesini istedikleri adayları tercihlerinin sırasına göre 1, 2, 3... şeklinde numaralandırırlar. Oyların sayımı ilk tercihler dikkate alınarak yapılır. Hangi aday ilk tercih oyları toplamıyla mutlak çoğunluğu elde ederse o seçilir. Eğer hiç kimse bunu sağlayamazsa, en az birinci derece oy almış aday çıkarılır. Bu adayın birinci tercih olarak yazılmış olduğu oy pusulalarındaki ikinci tercih oyların kimlere verildiği hesaplanır, diğer adayların birinci tercih oylarına eklenir. Yine aday mutlak çoğunluğu sağlayamazsa kalanlar içindeki en az birinci tercih oyu almış olan aday çıkarılarak aynı işlemler tekrarlanır.

Örneğin, bir seçim çevresinde 5.000 oy kullanılmış ise, 4 adayın bulunduğu bu bölgedeki birinci tercih oy dağılımı:

A	1.000
B	1.200
C	2.000
D	800

şeklindedir. Mutlak çoğunluk olan 2.501'den fazla oy alabilmiş aday bulunmadığından dolayı en az birinci tercih oyu alan D seçilme şansını kaybeder.

D'nin 2. tercih oylarının dağılımı şöyledir:

A	250
C	535

İkinci alternatifi olmayan oy pusulaları = 15

Böylece toplam oyların durumu,

A	$1.000 + 250 = 1.250$
B	1.200
C	$2.000 + 535 = 2.535$

olacaktır ve bu ikinci aşamada C mutlak çoğunluğu sağlayarak seçilecektir.

Görüldüğü gibi burada önemli olan küçük partinin 2. derece oylarıdır. Bu sistem en zayıf partiyi seçimin hakimi yapmaktadır.

Tercihli oylu seçim yönteminin düzenli ve kesintisiz bir şekilde uygulanabilmesi için, seçmenlerin 2. tercih oylarını boş bırakmamaları gerekmektedir. Seçimlerin sonunda ilk aşama hesaplamalarda hiçbir adayın birinci tercih oyları, mutlak çoğunluğa ulaşamazsa, değerlendirilecek olan ikinci tercih oyların boş bırakılması seçimlerin tekrarlanması tehlikesini doğurabilir.

Tercihli oy yönteminin daha farklı uygulamaları da olabilir. Şöyle ki, ilk tercihlerin hesaplanmasında hiçbir adayın çoğunluk sağlayamaması koşullarında tüm adayların 2. tercih oyları da hesaplama katılır. Çoğunluk yine sağlanamazsa, 3. tercih oylar da bunlara eklenir. Mutlak çoğunluk elde edilinceye kadar işlem sürdürülür. Ancak bu yöntemde de birkaç adayın mutlak çoğunluk elde etmesi gibi istenmeyen bir durum ya da sonuçla karşılaşılabilir.

1.1.4. Devredilen Oy

Yöntemin en belirgin özelliği, adayların, oylarını bazı durumlarda başka bir adaya devredebilme hakkına sahip olmalarıdır. Her bir seçim çevresi için, her parti tek aday gösterir. O bölgede mutlak çoğunluğu sağlayan aday seçimi kazanır. Ancak bu çoğunluğu sağlayamayan bir aday, herhangi bir seçim bölgesindeki kendi partisinden bir ya da birkaç adaya oylarını devredebilir. Devretmenin tek koşulu oyları devralan adayın, kendi seçim çevresindeki oyların belli bir yüzdesini kazanmış olmasıdır.

Devredilen oylarla mutlak çoğunluğu sağlayan aday, aynı koşulla artan oylarını başka bir adaya devredebilir. Böylece, artan oylar da değerlendirilmeye katılarak oy kaybı en aza indirilmiş olur. Seçim çevresi çok olan ülkelerde bu yöntemi uygulama zorlukları ortaya çıkabilir.

1.2. Listeli Seçim

Çoğunluk sistemi, tek adayın değil de daha fazla adayın seçileceği yerlerde listeler kullanılarak uygulanır. Her parti seçilecek temsilci sayısı kadar isim saptar ve adaylar listeler halinde oya sunulur. Adayların yer aldığı parti listelerini, seçmenler üç şekilde oy sandığına atabilir:

1.2.1. Sabit Liste

Seçmen, bir parti listesini üzerinde hiçbir değişiklik yapmadan olduğu gibi oy sandığına atar. Listeleri ve bu liste içerisindeki sıralamayı partiler kendileri hazırladığı için seçmenin kullandığı oy, doğrudan doğruya partiye verilmektedir.

1.2.2. Karma Liste

Seçmen, listede değişiklik yapmak hakkına sahiptir. Herhangi bir listeden bazı isimleri silip yerine başka listelerden ya da bağımsız adaylardan yeni isimler

yazabilir. Ancak seçilecek temsilcinin saptanması işi zordur. Oylama sonunda önce listenin aldığı oylara göre kazandığı temsilci sayısı bulunur. Liste içinde en fazla kişisel oy almış adaylardan, belirlenen temsilci sayısı kadarı seçilmiş sayılır.

1.2.3. Tercihli Liste (Alternatif Oy)

Seçmen elindeki listedeki isimlerde herhangi bir değişiklik yapmadan yalnızca sıralamada değişiklik yapabilir. Ya tercih ettiği adayların yanına işaret koyarak ya da listedeki isim sıralamasını kendi tercihlerine göre yeniden düzenleyerek oyunu kullanır. Tercih yapmak bir zorunluluk değildir. Seçmen hiç tercih yapmadan oyunu olduğu gibi de kullanabilir. Bu şekillerden hangisinin kullanılacağı yasalarla belirlenir (Nohlen, 1996:27).

1.3. Birleşik Oy Pusulası

Bir seçim çevresinde, seçime katılan tüm siyasi partileri ve bağımsız adayları, isimleri ve özel işaretleri ile birlikte belirten listelerdir. Bu listelere, siyasi parti adaylarının adı ve soyadı yazılabileceği gibi yazılmayabilir de. Seçmen, oy verme yerinde, kendisine verilen bu liste üzerinde, seçilmesini istediği siyasi parti ya da bağımsız aday belirtir.

1.3.1. Yalnız Parti Adı Bulunan Birleşik Oy Pusulası

Yukarıda belirtildiği gibi, birleşik oy pusulasına siyasi partilerin adaylarının adı yazılır veya yazılmayabilir. Siyasi parti adaylarının adı yazılmamışsa, seçim örgütü siyasi partilerin kesin adaylarının ad ve soyadlarını liste sırasına göre basılı listeler halinde getirir ve oy verme yeri ve sandık alanında görülebilecek yerlere asar. Bu yaklaşım, adayların bireysel desteklerini ve onlara karşı duyulan güven ve sempatiyi etkisizleştirip, arka plana atarken, belli bir siyasal programa ve düşünsel oluşuma dayanan siyasal partilerin ideoloji, program ve örgütüne duyulan güven ve sempatiyi ön plana çıkarır. Tercihleri kişiler yerine, siyasal partiye duyulan eğilim belirler. Ayrıca, böyle bir oy pusulasında tercihli oy kullanma olanağı yoktur. Aynı parti adayları içinde daha çok sempati duyduğu adayı, seçmen ön plana geçiremez. Başka bir deyişle, seçmen siyasi partinin listesiyle bağlıdır; verdiği oy siyasi partinin aldığı oya göre, önce listenin 1. sırasındaki adayın, sonra 2., sonra 3. ve devamındakilerin seçilmesi için değerlendirilecektir.

Seçmenlerin temsilcilerini belirlerken, tercihlerine getirdiği sınırlama ise olumsuz yönüdür.

1.3.2. Parti Adı İle Birlikte Aday Adı Yazılı Bulunan Birleşik Oy Pusulası

Bu çeşit oy pusulasının özelliği, seçmen yine siyasal partilere bağlı olarak oy kullanmakla birlikte; seçmenin pusulada hem siyasal partiler arasında, hem de tercih ettiği siyasal partinin adayları arasında seçim yapma özgürlüğü ve olanağına kavuşmasını sağlıyor. Bu da, seçmenin seçme hakkını kullanırken, siyasal partiler yanında, adayların niteliklerinden kaynaklarının etkilere de açık

kalması sonucunu doğurur. Seçmen, herhangi bir siyasal partiye eğilimli olsa bile, o siyasal parti listesindeki adaylardan olumsuz etkilenebilir, eğilimi olmadığı halde bir başka siyasal partinin adaylarından olumlu etkilenebilir. Bu durumda, seçmen tercihini eğilim duymadığı bir siyasal partiye kaydırabilir. Özetle aday isimlerinin yazılı olduğu birleşik oy pusulası, siyasal partilere duyulan eğilim yanında, adayların kişiliklerinden kaynaklanan olumluluk ve olumsuzluklardan da seçmenin etkilenmesi sonucunu doğurur ve seçmen yeğlemelerinde değişikliklere neden olur. Seçmenin en beğendiği, kendisini en iye temsil edeceğine inandığı adayı seçebilmesi olanağının sağlanması bu pusulanın olumlu yönlerindendir. Seçmenlerin eğitim düzeyi ve tercihlili oy kullanmanın ve döküm ve sayımının zorlukları da olumsuz yönüdür.

Her iki tip pusula da, ayrı seçim sistemlerinin ve anlayışının ürünüdür. Temsili demokrasilerde, temsilcinin, temsil edilenleri hangi oranda temsil ettiği önemli bir sorundur. Temsilcinin, temsil ettiklerini en iyi biçimde temsil etmesi, temsil ettiği kümenin niteliklerini en yüksek oranda kişiliğinde taşıması ve onların çıkarlarını savunması gerekir. Bu durumda, küme elemanlarının kendilerine temsil edecek kişiyi özgür iradesiyle belirlemelerine olanak sağlayacak bir aracın üstünlüğü tartışılmaz. Ancak, kimi sosyal özellikler, yerel özellikler, bu aracın olumsuz işlevlerine uygun düşerek, bazı sorunlar yaratabilirler. Buna ilişkin tercih ve düzenleme, siyasal iktidarlara bağlıdır.

2. SEÇİM SİSTEMLERİ

Seçim sistemi, dar ve geniş anlamda olmak üzere iki şekilde tanımlanabilir. Dar anlamda seçim sistemi; çoğunluk sistemi, nispi temsil sistemi ve karma sistem ile bunların çeşitleridir. Geniş anlamda seçim sistemi, seçimin sadece hukuk boyutunun ele alınmadığı, seçim düzeninin özgürlükler rejimi üzerine kurulduğu seçimin alt yapısını oluşturan temel konuların bir bütün olarak ele alındığı sistemdir. Başka bir deyişle, seçim sistemi; temsilcilerin belirlenmesinde uygulanan teknik yöntemdir (Tunç, 1999:139).

Seçim sistemleri, ülkelerdeki siyasal örgütlenmeleri ve parti sayısını etkiler.

Seçim sistemlerinin bir başka işlevi, meclis aritmetiğinin oluşmasında en önemli etken olmalarındandır. İktidar partisi gelecekte daha çok temsilciyi meclise sokabilecekleri, muhalefet ise iktidarı azınlık haline getirebilecekleri, bağımsızlar ve küçük partiler de kendi temsilcilerini meclise taşıyabilecekleri bir seçim sistemi oluşturma çabaları içindedirler (Teziç, 1967:274).

Günümüzde, seçim sistemleri temel olarak iki temel ilkeyi içermektedir. Bunlar adalet ve fayda ilkeleridir. Seçim sistemlerinde her iki ilkenin de bulunması ideal bir durumdur. Bunun sağlanabilmesi güç, fakat seçim sistemi tercihine bağlıdır.

Seçimlerde uygulanan sistemler; **çoğunluk sistemi, nispi temsil sistemi ve karma sistemdir.** Çoğunluk sistemi fayda ilkesini ön plana çıkarırken; nispi

temsil sistemi adalet ilkesini benimser. Karma sistemlerde ise, bazen çoğunluk sisteminin ağırlığı gözlenirken, bazen de nispi temsil sistemine ağırlık verildiği uygulamalar bulunmaktadır.

2.1. ÇOĞUNLUK SİSTEMİ

Seçimlerde ilk kullanılan sistem, uygulanması oldukça basit olan çoğunluk sistemidir. Seçimin kazanılabilmesi için, katılan parti listesi ya da adayın, kullanılan oyların çoğunluğunu sağlayabilmesi gerekmektedir (Sezen, 1994:164).

Çoğunluk sistemi, kullanılan geçerli oyların çoğunluğunu alan adayın ya da listenin kazandığı en yalın sistemdir. “First-past-the-post” yani; “önce geçen sandalyeyi kazanır” anlayışı içinde işleyen bir seçim sistemidir (Rae, 1967:26).

2.1.1. Çoğunluk Sistemi Uygulamaları

Çoğunluk sisteminin uygulamada üç farklı şekli vardır:

2.1.1.1. Basit Çoğunluk (Nispi Çoğunluk)

Basit çoğunluk diğerlerine göre en yüksek oy sayısı demektir. Adayların içinde en yüksek oya sahip olan seçilir. Örneğin, 10.000 oy kullanılmış bir bölgede sırasıyla 4.000, 2.250 ve 3.750 oy almış olanlardan 4.000 oy almış olan ilk aday seçimi kazanır.

Parti olarak düşündüğümüzde, söz konusu bölgede 4 milletvekili seçileceğini varsayalım. Bu durumda, 4 milletvekilliğini de 4.000 oy alan parti kazanacaktır. Basit çoğunluk uygulandığı zaman ikinci bir tura gerek kalmadan seçimi kazanan belli olur. Basit çoğunlukta her zaman sonuca varmak mümkündür. Çünkü burada oyların karşılaştırılması söz konusudur.

2.1.1.2. Mutlak Çoğunluk (Salt Çoğunluk)

Mutlak çoğunluk, basit çoğunluğa göre seçmenlerin eğilimlerini daha doğru bir biçimde yansıtır. Çünkü seçilebilmek için, kullanılan oyların yarısından bir fazlasını almak gerekir. Örneğin, üç adayın katıldığı bir seçimde, kullanılan oy sayısı 10.000 ise 5.001 oyu sağlayan aday seçilme hakkını kazanır.

Çoğunluğun bu çeşidinin kullanıldığı seçimlerde, genellikle ilk turda mutlak çoğunluk elde edilemeyeceğinden, ikinci tura başvurulur. İkinci turda istenen çoğunluk basit çoğunluktur. Eğer temsilcinin seçimi için gerekli olan çoğunluğun mutlak çoğunluk olmasında ısrar ediliyorsa, o zaman tur sayısı daha da artar, istenen çoğunluk elde edilinceye kadar tekrarlanan türlü (çok türlü) seçimler yapılır.

2.1.1.3. Belli Oranlarda (Mevsuf) Çoğunluk (Yarı-Belirlenmiş Çoğunluk)

Seçimlerde kullanılan oyların ya da kayıtlı seçmen oylarının belli bir oranını sağlamak, seçilmek için koşul olarak konulmuştur. Yasa ile belirlenen bu oran,

örneğin, oyların 2/3, 3/4'ü veya 7/10'u şeklinde olabilir. Bu çoğunluk, parlamento seçimlerinde fazla kullanılmamaktadır. Anayasa değişiklikleri, tüzük değişiklikleri gibi durumlarda kullanılır. Parlamento seçimlerinde ise, mutlak çoğunlukla birlikte uygulanır. Yani seçimin kazanılabilmesi için, kullanılan oyların yarıdan bir fazlası yanında kayıtlı seçmenlerin belli bir oranının oylarını da almak gerekmektedir. Böylece, katılma oranının düşük olduğu seçimlerde gerçek çoğunluğa sahip olmayan partilerin, sırf oy kullanan seçmen sayısının azlığından dolayı seçimi kazanmasına engel olunur. Örneğin, 200 kayıtlı seçmene sahip bir seçim bölgesinde, çeşitli nedenlerden ötürü seçime katılım 50 seçmende kalmış ve seçilmek için mutlak çoğunluktan başka bir koşul istenmemiş ise 26 oy alan aday seçime kazanır. Ancak, seçilen temsilci, o bölgedeki gerçek mutlak çoğunluğu temsil etmemektedir. Böyle bir sonuca engel olmak için 1/5 çoğunluk koşulunun da var olduğu düşünülürse seçilmek için 26 oyu almanın yeterli olmayacağı görülecektir. Bu durumda adayların, kayıtlı seçmenlerin 1/5 oranı olan 40 oyu almaları gerekecektir. Böylece seçilen temsilcinin temsil ettiği seçmen sayısı da artmış olacaktır.

2.1.2. Sistemin Üstünlük ve Sakıncaları

Çoğunluk sisteminin sakıncaları ve üstünlükleri konusunda, sistemi savunan ya da karşı çıkanlar, genel hatlarıyla aynı değerlendirmeleri yapmaktadırlar. Ancak yanlışlıkları en az olan sistemin, yani var olanlar içindeki en iyi sistemin, hangisi olduğu konusunda düşünceler farklılık göstermektedir.

2.1.2.1. Üstünlükleri

1- Çoğunluk sisteminin en belirgin üstünlüğü basit olmasıdır. Uygulanması, oyların sayımı, kazananın belirlenmesi fazla zaman almaz.

2- Sistemin basitliği seçime katılımı artırır. Bunun nedeni, seçmenlerin kullandıkları oyların nasıl değerlendirildiğini kolaylıkla kavrayarak seçime ve seçim sonuçlarına güven duymalarıdır. Aynı zamanda nasıl oy kullanacaklarını kolayca kavrayabildiklerinden, iptal edilen oy sayısı en aza indirgenmiş olmaktadır.

3- Çoğunluk sistemi, ülkedeki parti sayısının azalmasına yol açar, iki parti sistemine eğilim gösterir (Nohlen, 1996:24). Daha çok, tek turlu yöntemlerin uygulandığı ülkelerde görülen iki parti sistemine örnek olarak ABD ve İngiltere parti sistemleri gösterilebilir.

4- İki - parti sisteminin getireceği az partili bir siyasal düzene sahip olmanın yararları konusunda ileri sürülenler, özellikle “**siyasal istikrar**” kavramı etrafında yoğunlaşmaktadır.

İki partinin hakim olduğu parlamentolarda, iktidar sahibi parti ile muhalefet partisi arasındaki ilişkiler daha kolay düzenlenir. Parlamento çoğunluğuna sahip parti hükümetinin, çıkarmak isteyeceği yasalar ve kararlar fazla zaman almadan

çıkarılabilir. Bunun yanında, koalisyon yapılmasına gerek kalmadan kurulabilen hükümetlerde iç uyum söz konusudur. Hükümetin, kendi içinde dengeli kararlarla ortaya çıkması, yönetilenlerin güvenini artırır, ülkede sürekli bir istikrar sağlanmış olur.

5- Özellikle dar bölgesel seçimlerde, seçmenler adayları yakından tanır. Adayın seçmenlerle ilişkileri birebir ilişkidir. Verilen oylar doğrudan doğruya adayın kişiliğinedir. Seçilen aday bunun bilincinde olduğundan sorumluluk hissi duyar. Aynı zamanda, seçim çevreleri küçük olduğundan, temsilciler seçildikleri bölgenin sorunlarını daha iyi bilirler.

6- Çoğunluk seçim sisteminde, özellikle dar bölge yönteminde, bağımsızların seçilme şansı diğer sistemlere göre daha fazladır. Seçilmek için, bölgede tanınmak, sevilmek yeterlidir. Partili olup olmamak önemli değildir.

2.1.2.2. Sakıncaları

Sistemin sakıncaları (ki bazıları, savunucuları tarafından da kabul edilmektedir) şu şekilde sıralanabilir:

1- Seçmenlerin siyasal tercihlerinin göstergesi olan oyların sayısı ile temsilci sayısı arasında dengesizlik vardır. Aldığı oy sayısı bakımından azınlığa sahip olan bir parti parlamentoda çoğunluğa sahip olabilir. Bunun örnekleri, pek çok ülkede olduğu gibi, ülkemizde de çoğunluk sisteminin uygulandığı 1946-1960 arasında ülkemizde de görülmüştür.

2- Çoğunluk sisteminde, daha önce sözü edilen temsildeki haksızlık bir başka yönden de kendisini göstermektedir. Azınlığın eksik temsili, çoğunluğun aşırı temsili çok sık rastlanılan bir durumdur. Eksik temsilin doğal bir sonucu olarak seçmenlerin belli bir kesiminin oyları boşa gider. Seçimi kaybeden adayın oyu ne kadar yüksek olursa olsun değerlendirmede hiçbir şeyi değiştirmez.

Türkiye'nin 1950 seçim sonuçları bu sakıncanın çarpıcı bir örneğidir. Oyların % 53.35'ini alan Demokrat Parti sandalyelerin % 83.57'sini, oyların % 39.78'ini alan Cumhuriyet Halk Partisi ise sandalyelerin % 14.40'ını kazanabilmiştir (Türk, 1979:42). Burada Cumhuriyet Halk Partisi'nin eksik temsili, Demokrat Parti'nin ise aşırı temsili söz konusudur. Yani, buna göre 10.939 Demokrat Partili seçmene bir milletvekili, 45.870 Cumhuriyet Halk Partili seçmene bir milletvekili isabet etmiştir (Tüzel, 1969:327).

3- Değişik bölgelerde seçilen ve seçilmeyenler arasındaki oy farkı aynı değildir. Yani değişik çevrelerden seçilenler farklı oy sayıları ile seçilirler. Bu durumda, kaybeden partilerin aldıkları oy sayısı, kazanmak için gerekli olan sayıya yetmediği için değil, içinde çoğunluk sistemi uygulanan çevrenin oylarına yetişmediği için kazanamamaktadır. Dolayısıyla temsil kuvvetlerinde bir eşitsizlik söz konusu hale gelmektedir.

4- Sistemin üstünlüklerini savunanlar tarafından ileri sürülen hükümetlerin devamlılığı ve uyumu konusunda ise, karşıtlarının özellikle dar bölgeli yöntem için ileri sürdükleri görüşler şunlardır: Dar bölgeli seçim çevrelerinden seçilmiş olan temsilciler daha çok kendi kendilerini temsil ettiklerinden dolayı, parti disiplini tanımları beklenemez. Sonuç olarak, parlamentoda çoğunluğu sağlamış olan partinin her politikasının parlamento tarafından desteklenmesi sınırlanır. Birey olarak, parlamenter özgürlüğü ortaya çıkınca parlamento içindeki kargaşa ve disiplinsizlik, yönetimde zayıflıklara neden olabilir. Böylece siyasi istikrar sağlanamaz.

5- Dar bölgeli yöntemin bir diğer sakıncası ise, seçim bölgesinin küçük olması dolayısıyla, o bölgede nüfuz sahibi kişilerin seçimi etkileyebilmeleridir. Seçim bölgesinin en zengin ya da en saygın kişileri, seçmenleri kolaylıkla yönlendirebileceğinden seçim sonuçları, oy kullananların gerçek temsilini sağlayabilecek sonuçlar olmayacaktır. Seçilen temsilci, ya o kişinin kendisi ya da aday olacaktır.

6- İki turlu çoğunluk yönteminde, çoğunluk sisteminin üstünlüğü olarak sayılan parti sayısını azaltma eğiliminin tam tersi bir eğilime rastlanabilmektedir. İkinci turda koalisyonlar oluşturma olanağına sahip olan küçük partiler ortaya çıkabilir. Genellikle büyük partilerden kopmalar yoluyla ortaya çıkan bu partiler, az da olsa ilk turdaki seçilme şanslarını denemek çabasıındadırlar.

7- İki turlu çoğunluk yönteminde, ilk tur sonunda adaylıktan çekilme ya da bir birini destekleme konusunda, partiler arası çeşitli pazarlıklar söz konusu olabilir. Bu yüzden ilk tur sonucu seçilen temsilciler, gerçek anlamda temsil edenlerdir. Cotteret ve Emeri, ilk tur sonunda kazanılan sandalye sayısının düşük olmasının, temsildeki haksızlığı arttığı görüşünü savunurlar (Cotteret-Emeri, 1991:58).

8- Çoğunluk sistemine getirilen başlıca eleştirilerden sonuncusu da, parlamento çoğunluğuna sahip olan hükümetin iktidarı kötüye kullanması ile ilgilidir. Armaoğlu'na göre de, parlamento çoğunluğuna dayanılarak bir meclis diktatoryası kurulabilir (Armaoğlu, 1972:12).

2.2. NİSPİ TEMSİL SİSTEMİ

Tarihsel deneyimler sonucunda, çoğunluk yöntemleri ile yapılan seçimlerde yarıdan bir fazlasının yönetmesi, yarıdan bir eksiğin yönetimde söz sahibi olmaması açık bir adaletsizlik olarak değerlendirilerek ileri sürülen, yarı nispi sistemin de sonuçta, çoğunluk yöntemlerinin farklı bir uygulaması olduğu zamanla açığa çıkmıştır. Aslında sorunlara çözüm getirecek alternatif seçim sisteminin bu sistem olmadığı, daha köklü değişiklikler getirecek yepyeni bir sistem gerektiği anlaşılmıştır.

Çoğunluk sisteminin eksiklikleri göz önünde tutularak geliştirilen nispi temsil sistemi, ilkinde göre daha yeni bir seçim sistemidir. Nispi temsil sistemi, I. Dünya Savaşı'nı izleyen 1950'li yıllarda (İngiltere, Sovyetler Birliği ve Türkiye dışında)

hemen her ülkede uygulanmıştır. Özellikle Avrupa ülkelerinde geniş kabul gören nispi temsil sisteminin tanımı amacından çıkarılabilir. Nispi temsil sisteminin amacı, her partiye sayısal gücü ile orantılı olarak temsil edilme olanağını vermektir (Teziç, 1967:32).

Nispi temsil sisteminin uygulamaları birbirinden oldukça farklıdır. Üç yüze yakın değişik nispi temsil sistemi ortaya atılmıştır (Corry-Hodgetts,1979:273). Yöntemlerin büyük çoğunluğunda, seçim çevreleri büyüktür ve il bölünmelerine uygun olarak düzenlenmiştir, seçim bölgeleri birden fazla temsilci çıkarır. Sistemin değişik türleri şu başlık ve ayırımlar altında incelenebilir:

2.2.1. Tam Oransal Olmayan Nispi Temsil Sistemi

Tam oransal olmayan nispi temsil sistemi çoğunluk sistemi ile tam nispi temsil arasında yer alan ve bir ölçüde de azınlığa temsil edilme hakkı sağlayan seçim sistemlerini içermektedir.

2.2.1.1. Sınırlı Oy (Eksik Liste)

Seçmenler listeye seçilecek temsilci sayısından az sayıda isim yazarlar. Listeli seçim olmasından dolayı, büyük partilerin temsilciliklerinin tümünü almaları önlenmeye çalışılır. Yazılacak isim sayısı üçten aşağıya düşemez. Sınırlı oyda basit çoğunluk kullanılmaktadır (Sezen, 1994:179).

Örneğin; A partisi 18.000, B partisi 14.000 kayıtlı seçmeni olan bir seçim bölgesinden 3 temsilci seçilecektir. Seçmenler oy pusulasına sadece 2 temsilci adı yazabileceklerdir.

Her seçmenin 2 oyu bulunduğundan, A partisinin kendilerine oy verecek seçmenleri iyi denetleyemediği varsayılırsa; 36.000 oy, partinin gösterdiği 3 aday arasında bölünecek ve her birine 12.000 oy düşecektir. B partisi tek aday üzerinde oyunu yoğunlaştırdığından, 14.000 oyla bir adayını garantiler. Taraftarlar ikinci oylarını A partisi adayı için kullanırlar. Çoğunluğa sahip A partisi, B partisinin seçimlerdeki etkinliğini görerek ilk adayı ona bırakıp, diğer iki adayın üzerinde yoğunlaşarak temsilcilikleri kazanabilirler. Burada parti disiplininin güçlenmesi gerekebilecek ve partiler arasında anlaşmalar da ortaya çıkabilecektir.

2.2.1.2. İki Turlu Sınırlı Oy

İlk turda her seçmen oy pusulasına, o seçim çevresinin seçeceği aday sayısının 3/4'ü kadar isim yazılabilecektir. Oyların mutlak çoğunluğunu elde edenler seçilmiş olur. Eğer birinci turu gereken sayıda aday geçemez ise, ikinci tur yapılır. Bu turda her seçmen oy pusulasına seçilmesi gereken aday kadar isim yazılabilir. İkinci turda nispi çoğunluğu sağlayanlar seçilir (Armaoğlu, 1953:70).

2.2.1.3. Yeter Sayılı (Quorum'lu) Tek Turlu Sınırlı Oy

Quorum veya Yeter Sayı, bir seçim sisteminde seçilmek için, bu sistemin gerektirdiği şartlardan başka bir de belli bir oranda oy alma zorunluluğuna denir.

Kullanılan oyların $\frac{1}{4}$ 'ü veya belli bir oran tespit edilir (Armaoğlu, 1953:71). Quorum şartının konulması, nispi temsil sisteminin sakıncalı bir yönünü önleyebilmek içindir. Nispi çoğunluk sisteminde seçime katılım az da olsa, seçilen adaylar az oyla temsil hakkını kazanabilmektedirler. Örneğin; bir ülkenin en az 4, en çok 10 seçim çevresine ayrıldığını düşünürsek, en fazla 4 temsilci seçebilen bölgelerde, ancak 3 temsilci adı yazabilecektir. Bunun yanında seçilme şartı olarak nispi çoğunluğun yeter olduğu durumda, oyların tamamının $\frac{1}{8}$ 'ini de almak gerekecektir.

2.2.1.4. Yığmal Oyu

Her seçmenin, seçim çevresinin seçeceği milletvekili sayısı kadar oyu vardır. Bu yöntemde, seçmenler oylarını istedikleri gibi kullanabilirler. İsterlerse her adaya bir oy verebilecekleri gibi bu oyları birkaç aday arasında da dağıtabilirler. Bir adayın üzerinde oyların yığılması, oy pusulasında oy sayısı kadar aynı adayın yazılması demektir (Armaoğlu, 1953:76). Örneğin; 5 temsilcinin seçileceği bir seçim çevresinde 3 parti seçime katılmaktadır. A partisinin 200 seçmeni, B partisinin 100 seçmeni, C partisinin 80 seçmeni bulunmaktadır. A partisi 1000 oy, B partisi 500 oy, C partisi 400 oy almıştır.

Tablo 2. Yığmal Oyu Yöntemi Örnek Tablosu

	A PARTİSİ (1000 OY)	B PARTİSİ (500 OY)	C PARTİSİ (400 OY)
1. Aday	250	190	200
2. Aday	180	50	40
3. Aday	150	60	30
4. Aday	360	120	60
5. Aday	60	80	70
	1000	500	400
A Partisi	4. Aday	360	A Partisi: 3 Milletvekili B Partisi: 1 Milletvekili C Partisi: 1 Milletvekili kazanmıştır.
A Partisi	1. Aday	250	
C Partisi	1. Aday	200	
B Partisi	1. Aday	190	
A Partisi	2. Aday	180	

Buradan hareketle, B ve C partileri disiplinli bir biçimde davranarak B partisi 2 aday, C partisi ise 1 aday üzerinde oy yığılması yaparsa sonuç şu şekilde olur:

Tablo 3. Yığmal Oyu Yöntemi Örnek Tablosu-II

	A PARTİSİ (1000 OY)	B PARTİSİ (500 OY)	C PARTİSİ (400 OY)
1. Aday	240	200	400
2. Aday	180	300	
3. Aday	150		
4. Aday	360		
5. Aday	60		

	1000	500	400
C Partisi	1. Aday	400	A Partisi: 2 Milletvekili B Partisi: 2 Milletvekili C Partisi: 1 Milletvekili kazanmıştır.
A Partisi	4. Aday	360	
B Partisi	2. Aday	300	
A Partisi	1. Aday	250	
B Partisi	1. Aday	200	

2.2.1.5. Kademeli Oy

Kademeli oy, sınırlı oy ile yığılmalı oyun karma şeklidir. Seçmen, aday sayısına eşit olan oylarını listeler halinde kullanır. Seçmenin aday listesinde verdiği sıra, yöntemin özünü oluşturur. İlk sırada yer alan adayın oyu 1, ikinci sırada yer alanın oyu 1/2, üçüncü sırada yer alan adayın oyu 1/3 gibi hesaplanır. Parti listelerinin aldıkları oylar, adayların tercih sırasına göre elde edilen oranlara bölünür (Sezen, 1994:182).

Örneğin; 3 partinin seçime katıldığı seçim bölgesinde;

A Partisi : 12.000

B Partisi : 9.600

C Partisi : 6.000 oy almışlardır.

İki kişinin seçileceği seçimde, A partisinin listesindeki ilk aday $12.000 / 1 = 12.000$ oy almış, ikinci sıradaki aday $12.000 / 2 = 6.000$ oy almış sayılmaktadır. Aynı işlem B ve C partileri için yapıldığında ortaya çıkan sonuç; A ve B partilerinin birer temsilcilik kazanmalarındır.

2.2.1.6. Puanlama Yöntemi

Yığılmalı oy yönteminin bir başka uygulamasıdır. Seçmenin seçilecek temsilci sayısından daha fazla oyu vardır. Seçmen bu oyların kendi tercihine göre, belli oranlarda adaylara dağıtır. Bu yöntem, bir çeşit kademeli oy olarak da düşünülebilir (Sezen, 1994:182).

Örneğin; 50 seçmenin bulunduğu ve 5 adaydan 3 temsilcinin seçileceği bir seçim bölgesinde, her seçmenin 15 oyu bulunmaktadır. Seçmenler, oylarını ilk tercihten başlayarak 1, 2, 3,... gibi sıralayacaklardır (Tam tersi bir sıralamada olabilir.)

Tablo 4. Puanlama Yöntemi Örnek Tablosu

Adaylar ve Tercihler	A	B	C	D	E
10 Seçmen	5	1	3	4	2
10 Seçmen	1	2	3	4	5
10 Seçmen	2	1	4	5	6
10 Seçmen	1	3	4	5	2
10 Seçmen	4	1	2	3	5
TOPLAM	130	80	160	210	170

Bu durumda; A, B ve C seçimi kazanmış olur (Üste, 1999:62).

2.2.1.7. Tek Devredilmez Oy

Seçim çok adaylı ve listelidir. Her seçmen tek oya sahiptir. Örneğin; 10.000 kişinin oy kullandığı bir seçim bölgesinde 3 temsilcinin seçileceği varsayıldığında; adayların oy dağılımı şöyledir:

A:	4000
B:	2200
C:	1500
D:	1200
E:	800
F:	300

Bu adaylardan A, B ve C seçilmiş olur.

2.2.1.8. En Az Oy

Diğer tam oransal olmayan nispi temsil sistemlerinden farklıdır. Bu yöntemde aday, birkaç seçim bölgesinden aday olabilir. Aday tek tek seçim bölgelerinin hiç birinden seçilmez ise; adaylığını koyduğu tüm bölgelerdeki oylar değerlendirilir. Bu oyların toplamı, belli düzeydeki “en az oy”a (Sezen, 1994:184) ulaşırsa aday, temsilciliği kazanmış olur.

2.2.2. Tam Oransal (Nispi) Temsil Sistemi

Nispi temsil sistemi, “Her partiye ve kamuoyu grubuna sayısal gücü oranında milletvekiliği vermeye” denir (Cotteret-Emeri, 1991:58-59). Aristo’dan başlayarak, parlamentonun, toplumsal bütünün tüm fiziksel, ideolojik, ekonomik farklarını ifade eden, temsil edilenlerin iyi bir indirgemesi, bir mikrokozmos olduğunu düşünen tüm liberal düşünürler de bu fikri benimsemişlerdir (Cotteret-Emeri, 1991:60).

19. Yüzyıldan itibaren matematikçilerin ilgisini çeken bu sistem, Belçika’da gelişirken, Fransa ve I. Dünya Savaşı sonrasında Batı Avrupa’da uygulamaya konulmuştur. Günümüzde birçok ülkede uygulanan bir sistemdir.

2.2.2.1. Seçim Kotası Yöntemi ile Üyeliklerin Dağılımı

Seçim kotası, seçim çevreleri ya da ülke geneli için saptanan bir sayıdır. Kota (Quota:Baraj) yöntemi denildiğinde “çeşitli formüllerle elde edilen sayının partilerin aldıkları oylar içinde kaç kez bulunduğu saptanması, partilerin kazanacakları milletvekili sayısının da ilk aşamada hesaplanması anlamına gelmektedir” (Bilgi, 1994:8).

2.2.2.1.1. Basit Kota (Hare Kotası) Yöntemi:

Bir seçim çevresinde kullanılan geçerli oyların, o çevreden seçilecek temsilci sayısına bölünmesiyle elde edilen sayıya “seçim kotası” denir.

$$\text{Seçim Kotası} = \frac{\text{Kullanılan Geçerli Oylar (N)}}{\text{Milletvekili Sayısı (n)}}$$

Örneğin; A seçim çevresinde kullanılan geçerli oyların sayısı 300.000, 4 milletvekilinin seçileceği bir seçim çevresinde seçim kotası:

$$\frac{N}{n} = \frac{300.000}{4}$$

Seçime katılan partilerin aldıkları oylar:

A Partisi : 75.000

B Partisi : 125.000

C Partisi : 200.000

D Partisi : 100.000 olduğu varsayılırsa; seçim kotası olan 100.000 sayısının partilerin almış olduğu oylarda kaç kez bulunduğu saptanması, aynı zamanda o partinin kaç kez milletvekilliği kazandığını da gösterir.

Buna göre,

A partisi hiç milletvekili kazanamaz,

B partisi 1 milletvekili,

C partisi 2 milletvekili,

D partisi 1 milletvekili kazanmıştır.

Burada ortaya çıkan artık oyların hesaplanma yöntemi ilerleyen bölümde ele alınacaktır.

2.2.2.1.2. Hagenbach-Bischoff Yöntemi

Hagenbach-Bischoff yönteminde, seçim kotası, bir seçim çevresinde kullanılan geçerli oyların, o çevreden seçilecek milletvekili sayısına bir eklenmesi ile bulunan sayıya bölünerek elde edilir.

Kullanılan Geçerli Oylar (N)

Milletvekili Sayısı + 1 (n+1)

Bu yöntemin basit seçim kotasından farkı, kota küçültülmekte, artık oylar tek aşamada değerlendirilmekte, böylece açık milletvekilliği kalmaması sağlanmaktadır (Bilgi, 1994:9).

Örneğin; bir seçim çevresinde kullanılan geçerli oy sayısı 250.000, seçilecek milletvekili sayısı 4 olduğu kabul edilirse; seçim kotası:

$$(H-B) \text{ Kotası} = \frac{250.000}{(4+1)}$$

Seçim katılan partiler;

A Partisi	: 55.000	A = 1
B Partisi	: 60.000	B = 1
C Partisi	: 120.000	C = 2
D Partisi	: 15.000	D = 0

olmak üzere 4 milletvekilliği dağıtılır.

Açıkta kalan temsilcilik sorunu çözümlense de, yine seçilmesi gerekenden fazla temsilci ya da açık temsilcilik kalabilir. Bu durumda açık temsilcilik için bazı ek yöntemler uygulanması gerekir.

2.2.2.1.3. Imperial Kota Yöntemi

Hagenbach-Bischoff yönteminden tek farkı temsilci sayısına iki eklemek suretiyle, bir çevresindeki gerçek oy sayısına bölünerek elde edilen kotadır.

$$(H-B) \text{ Kotası} = \frac{\text{Kullanılan Geçerli Oylar (N)}}{\text{Milletvekili Sayısı} + 2 (n+2)}$$

Bu yöntemde basit ve Hagenbach – Bischoff yöntemine göre daha küçük bir kota sayısı elde edildiğinden küçük partilerin de yararına olan bir durumu söz konusudur. Yine artan oranlar, artık oyların değerlendirilmesi yöntemi ile ele alınarak dağıtım yapılmaktadır.

iv) Droop Kota Yöntemi

Seçmenler ilk tercihlerinde partilerin desteklediği adayları belirleyerek, bu sayılara göre kotayı kaç kez doldurmuşlarsa, o kadar sandalye dağıtılmış olur. Eğer artan sandalye varsa; oyları en az olan partiden diğerlerine oy aktarılabilir. Her oy aktarımından sonra artık oyların dağılımında kotayı dolduran partiye sandalye verilir.

Formülleştirecek olursak;

$$D(n;k) = [n/(k+1)] + 1 \text{ şeklindedir (Kalaycıoğlu-Sertel, 1995:55).}$$

Yani;

$$\text{Droop Kota} = \frac{\text{Toplam Geçerli Oy}}{\text{Toplam Sandalye Sayısı} + 1}$$

Örneğin; 4 milletvekilinin seçileceği bir seçim bölgesinde, 9 aday seçime katılmaktadır. Toplam geçerli oy 343.000 ve oy verme sonunda adaylar A, B, C, D, E, F, G, H, I'nın aldığı oylar şu şekildedir:

$$\begin{array}{ll} F= 120.000 & B= 90.000 \\ C= 76.000 & G= 20.000 \\ A= 18.000 & D= 10.000 \\ H= 4.000 & I= 5.000 \\ E= & 0 \end{array}$$

$$\text{Droop Kota} = \frac{343.000}{4 + 1}$$

İlk kademeyi adaylardan F, B, C almıştır. Sonra ikinci kademeye geçilir. Tüm milletvekillikleri dağıtılıncaya kadar devredilir şekilde oy dağılımı yapılır (Üste, 1999:69).

2.2.2.1.4. Sabit Kota Yöntemi

Diğer kota yöntemlerinde, her seçim çevresi için farklı bir sayı bulunurken; sabit kota, tüm seçim çevreleri için aynı olmak üzere, seçimden önce çıkarılan kanunla saptanmaktadır. Böylece, her seçim çevresinde seçilen temsilciler eşit sayıda seçmeni temsil etmiş olurlar. Milletvekili sayısı seçime katılacak seçmen sayısına göre değişiklik gösterdiğinden önceden belli değildir.

Örneğin; ilk aşamada seçim kotasının tüm ulusta 60.000 olarak belirlenmesi, aldıkları oylar içinde kaç kez 60.000 varsa her partinin o kadar sandalye elde etmesi demektir. İkinci aşamada artan oylar o seçim çevresinin bağlı olduğu birliklerde toplanır. Her artık oy toplamında, kaç kez 60.000 varsa her parti o

kadar sandalye kazanır. Bu yöntem Weimer Almanya'sında uygulanmıştır (Bilgi, 1994:12).

2.2.2.1.5. Milli Seçim Kotası

Diğer kotalardan farkı, seçilecek temsilci sayısının önceden belirlenmiş olması, seçim kotasının ise sonradan belirlenmesidir. Yine artık oy sorunu bu kotada da mevcuttur.

2.2.3. Artık Oyların Değerlendirilmesi Yöntemi

Nispi seçim sisteminde, en önemli hususlardan biri artık oyların değerlendirilmesi konusudur. Bu konuda, dünya üzerinde uygulanan pek çok sistem vardır. Bunlar, en çok oy alan partiyi destekleyen sistemden en az oy alan partilere kadar farklı uygulama ve örneklerden oluşmaktadır.

2.2.3.1. En Büyük Artık Yöntemi

Partilerin aldıkları geçerli oy sayısı, seçim kotasına ya da değişmez tek sayıya bölündükten sonra, artık oyların açıkta kalanları için en fazla artık oyları alan partilere büyüklük sırasına göre dağıtılır (Çam, 1990:255). Böylece küçük partiler korunmuş olur. Küçük partiler, seçim kotası veya değişmez tek sayıya ulaşamamaları da, artık oylar sayesinde açıkta kalan milletvekilliklerini alabilirler. Bir başka uygulama da, açıkta kalan milletvekilliklerinin tümünün en büyük artığa sahip partiye verilmesidir.

2.2.3.2. En Yüksek Ortalama Yöntemi

Bu yöntemde, açıkta kalan milletvekilliklerinin partiler arasında dağılımı biraz daha karmaşık ve zordur. Her partinin ilk aşamada kazandığı milletvekili sayısına bir eklenir. Partinin aldığı oy sayısı kazandığı milletvekili sayısına bir eklenmesiyle bulunan sayıya bölünür. En yüksek ortalama hangisine ait ise, açıkta kalan temsilcilik o partiye verilir. Eğer birden fazla milletvekilliği açıkta kalmışsa, aynı işlem birinci işlem sonuçları üzerinden tekrarlanır. Amaç açıkta kalan temsilciliklerin olabildiğince fazla seçmeni temsil etmesidir.

Örneğin; toplam 200.000 oyun kullanıldığı ve 4 milletvekilinin seçileceği bir seçim çevresinde, partilerin aldıkları oylar;

A= 45.000 B= 50.000
C= 15.000 D= 35.000 E= 55.000

$$\text{Kota} = \frac{200.000}{4} = 50.000 \text{ oy}$$

Buna göre; B ve C partileri 1'er milletvekilliğini kazanır. A, C ve D partileri milletvekilliği elde edemez. Buna karşın, artan oy sayısı şu şekilde gerçekleşmiştir:

A= 45.000	B= 0	C= 15.000
D= 35.000	E= 5.000	

Bu durumda dağıtılmamış 2 milletvekilliği kalmıştır.

Partiler	Artık Oy Sayısı	Kazandığı Milletvekilliği
A	45.000	0
B	0	1
C	15.000	0
D	35.000	0
E	5.000	1

En büyük artık yöntemi kullanıldığında, A ve D partileri 1'er milletvekili çıkarabilirler. Bu küçük partilerin yararına bir durumdur.

En yüksek ortalama yöntemine göre ise, milletvekili dağılımı yapıldığında; partilerin aldıkları oyların, ilk aşamada elde ettikleri milletvekili sayısına 1 ekleme yolu ile bulunan sayıya bölünmesi sonucunda;

A Partisi için	$45.000 / 1 = 45.000$
B Partisi için	$50.000 / 2 = 25.000$
C Partisi için	$15.000 / 1 = 15.000$
D Partisi için	$35.000 / 1 = 35.000$
E Partisi için	$55.000 / 2 = 27.500$

Bu sonuçlara göre, en yüksek ortalamaya A partisi sahip olacaktır. Bir milletvekilliği A partisine verilecek ve işlem yürütülecektir. A partisi milletvekilliği için aldığı oyu ikiye bölünecek ve $45.000 / 2 = 22.500$ oyu olacaktır. Buna göre ikinci aşamada; 2. milletvekilliğini D partisi alacaktır. Partilerin kazandığı milletvekili sayısı A= 1, B= 1, D= 1, E= 1 olacaktır. Bu yöntem, büyük partilerin lehine olmaktadır. En yüksek ortalama yöntemi, seçim hesaplamaların başından itibaren uygulandığında, daha sonraki kısımda anlatılacak d'Hondt yöntemi ile aynı sonuçları verir.

2.2.3.3. Milli Artık Yöntemi

Seçim çevresinde yapılan ilk aşamadaki milletvekili dağıtımından sonra, partilerin artık oyların ulusal ölçekte değerlendirildiği yöntemdir. Burada önemli nokta **“Milli Seçim Kotası”**nı elde etmektir. Ülke çapında toplanan artık oylar, açıkta kalan milletvekili sayısına bölünür ve bulunan sayı, Milli Seçim Kotası'dır. Bunun sonucunda artık kalırsa; en yüksek artık oyu bulunan partilere veya artık oyların büyüklük sırasına göre milletvekilliği paylaştırılır. Eğer bu yöntem kullanılmaz ise, Hagenbach-Bischoff yöntemi ile kota küçültülür.

2.2.3.4. En Yüksek Oy Yöntemi

Açıkta kalan milletvekili sayısı en yüksek oyu almış olan partiye verilir. Artık oyun sayısı önemli olmadığından yöntem büyük partilerin yararındadır.

2.2.4. Liste İçi Üyeliklerin Dağılımı

Nispi temsil sisteminde, düzenlenmeye çalışılan hususlardan biri de liste usulüyle yapılan seçimlerde, alınan oyların liste içi üyeliklerin dağılımına nasıl etki edeceği konusudur. Bu konuda da farklı uygulamalar söz konusudur.

2.2.4.1. Bloke Liste Yöntemi

Partiler, adaylarını kendi isteklerine göre sıralayarak düzenler. Bu yöntemde seçmen listede hiçbir değişiklik yapmadan olduğu gibi kullanır. Bir parti kaç milletvekilliği almışsa baştan itibaren o kadar aday seçilmiş olur (Çam, 1990:256). Burada seçmen doğrudan doğruya bir partiye oy vermektedir.

2.2.4.2. Karma Liste Yöntemi

Seçmenin bütün listelerdeki adaylar arasından seçme yapmasını sağlar. Karma liste seçmene büyük bir seçim olanağı sağladığı için, rakip listelerdeki ilk sıradaki kişilerin kolayca seçimini engelleyici bir yöntemdir (Cotteret-Emeri, 1991:69).

2.2.4.3. Tercihli Oy Yöntemi

Seçmen açısından tercihli oy yöntemi, aynı liste içindeki adayları isteğe göre sıralamak demektir. Karma liste yönteminden daha sınırlı bir tercih söz konusudur.

2.2.5. Nispi Temsil Sistemi Uygulamaları

Nispi temsil sisteminin dünyanın farklı yerlerinde uygulanan çok sayıda farklı uygulamaları mevcuttur. Bu uygulamaların her biri sistemde farklı sonuçlar üretmektedir.

2.2.5.1. d'Hondt Sistemi

En yüksek ortalama yöntemiyle aynı sonuçları verir. Fakat en yüksek ortalama yöntemindeki karmaşık işlemlere gerek kalmadan yapılabilecek çok basit bir bölme işlemi vardır. Bu Victor d'Hondt'un bulduğu ve adı ile anılan yöntemdir. D'Hondt yönteminin esası, bir orantılılık dizisi kurabilmek için büyüklük sıralaması elde etmektir (Türk, 1995:28).

Her partinin aldığı oy sırasıyla 1, 2, 3, 4, n'e bölünür ve bir seçim çevresinden çıkarılacak milletvekili sayısına ulaşıncaya kadar bu işlem sürdürülür. Elde edilen paylar parti farkı gözetilmeksizin büyükten küçüğe doğru sıralanır.

Örneğin; bir seçim çevresinde toplam geçerli oy sayısı 200.000, seçilecek milletvekili sayısı 5, katılan parti sayısı 5 ise;

$$\text{Seçim Kotası} = \frac{200.000}{5} = 40.000' \text{ dir.}$$

Partiler	Oy Sayıları
A	29.000
B	49.000
C	56.000
D	46.000
E	20.000
Toplam	200.000

Tablo 5. d'Hondt Sistemi Örnek Tablosu

	A Partisi	B Partisi	C Partisi	D Partisi	E Partisi
1	29.000 (4)	49.000 (2)	56.000 (1)	46.000 (3)	20.000
2	14.500	24.500	28.000 (5)	23.000	10.000
3	9.666	16.333	18.666	15.333	6.666
4	7.250	12.250	14.000	11.500	5.000
5	5.800	9.800	11.200	11.500	4.000

<u>A</u>	<u>B</u>	<u>C</u>		<u>E</u>	<u>Toplam</u>
1	1	2	1	0	5

2.2.5.2. Klasik Sainte-Lague Sistemi

Sainte -Lague sisteminde partilerin aldıkları oylar sadece tek sayı bölenlerle yani 1, 3, 5, 7, ... ile bölünür (Türk, 1995:30). Bu yöntemle küçük partilerin temsiline olanak verilme oranı artacaktır. D'Hondt yöntemi ile aralarındaki belirgin fark budur.

Örneğin; bir seçim çevresinde toplam geçerli oy 200.000, milletvekili sayısı 5, katılan parti sayısı 5 ise;

$$\text{Seçim Kotası} = \frac{200.000}{5} = 40.000' \text{ dir.}$$

Partiler	Oy Sayıları
A	48.000
B	40.000
C	20.000
D	62.000
E	30.000
Toplam	200.000

Tablo 6. Klasik Sainte – Lague Sistemi Örnek Tablosu

	A Partisi	B Partisi	C Partisi	D Partisi	E Partisi
1	48.000 (2)	40.000 (3)	20.000	62.000 (1)	30.000 (4)
3	16.000	13.333	6.666	20.666 (5)	10.000
5	9.600	8.000	4.000	12.400	6.000
7	6.857	5.715	2.857	8.857	4.285

<u>A</u>	<u>B</u>	<u>C</u>	<u>D</u>	<u>E</u>	<u>Toplam</u>
1	1	0	2	1	5

2.2.5.3. Sainte-Lague Sistemi (İskandinav Versiyonu)

İskandinav ülkeleri, Sainte-Lague sisteminin çok küçük marjinal partilerin de parlamentoya girmesi ile istikrarsız bir durumu önlemek amacıyla ilk bölümleri 1.4 olarak belirlemişlerdir. İskandinav versiyonunda 1.4, 3, 5, 7, 9, ile milletvekillikleri dağıtılınca kadar bölme işlemi yapılır.

Örneğin; bir seçim çevresinde geçerli oy sayısı 200.000, milletvekili sayısı 4, katılan parti sayısı 5 ise;

$$\text{Seçim Kotası} = \frac{200.000}{4} = 50.000' \text{dir.}$$

Partiler	Oy Sayıları
A	48.000
B	40.000
C	17.000
D	65.000
E	30.000
Toplam	200.000

Tablo 7. Sainte – Lague Sistemi (İskandinav Versiyonu)Örnek Tablosu

	A Partisi	B Partisi	C Partisi	D Partisi	E Partisi	
1.4	34.285 (2)	28.571 (3)	12.142	46.428 (1)	21.428	
3	16.000	13.333	5.666	21.666 (4)	10.000	
5	9.600	8.000	3.400	13.000	6.000	
7	6.857	5.715	2.428	9.285	4.285	
	<u>A</u>	<u>B</u>	<u>C</u>	<u>D</u>	<u>E</u>	<u>Toplam</u>
	1	1	0	2	0	4

Göröldüğü gibi, sistem büyük partileri destekler niteliktedir. Bu sistem parlamentoda küçük partilerin temsil edilmelerini sağlamak amacıyla 3’er aralıklı olarak 1, 4, 7, 10, ... şeklinde uygulanabilir.

2.2.5.4. Türk Sistemi

2.2.5.4.1. 1.5’la Başlayan Yarımşar Aralı Aritmetik Dizi İle Bölme

Sainte-Lague’nin tam tersi bir işlem yapılmaktadır. Büyük partiler için avantaj sağlayan bir yöntemdir. Bu yöntem çoğunluk hükümetini sağlarken; aynı zamanda güçlü bir muhalefeti de oluşturmaktadır (Üste, 1999:80).

Örneğin; bir seçim çevresinde geçerli oy sayısı 120.000, milletvekili sayısı 5, katılan parti sayısı 4 ise;

$$S = \frac{120.000}{5} = 24.000' \text{ dir.}$$

Partiler	Oy Sayıları
A	24.000
B	31.000
C	38.000
D	27.000
Toplam	120.000

Tablo 8. 1.5'la Başlayan Yarımlaşar Aralı Aritmetik Dizi İle Bölme Yöntemi Örnek Tablosu

	A Partisi	B Partisi	C Partisi	D Partisi
1,5	16.000 (5)	20.666 (2)	25.333 (1)	18.000 (4)
2	12.000	15.500	19.000 (3)	13.500
2,5	9.600	12.400	15.200	10.800
3	8.000	10.333	12.666	9.000

<u>A</u>	<u>B</u>	<u>C</u>	<u>D</u>	<u>Toplam</u>
1	1	2	1	4

2.2.5.4.2. Azalan Tam Sayılı Aritmetik Dizi İle Çarpma

Bu yöntemde, partilerin bir seçim bölgesinden çıkaracağı milletvekili sayısı azalan 5, 4, 3, 2, 1 biçiminde aritmetik diziyle çarpılır (Türk, 1995:36). Bu yöntem, büyük partilerin lehine, küçük partilerin aleyhine sonuçlar çıkarmaktadır.

Örneğin; bir seçim bölgesinde geçerli oy sayısı 270.000, seçilecek milletvekili sayısı 4, katılan parti sayısı 4 ise;

$$\text{Seçim Kotası} = \frac{270.000}{4} = 67.500' \text{ dir.}$$

Partiler **Oy**
Sayıları

A	82.500
B	60.000
C	73.500
D	54.000
Toplam	270.000

Tablo 9. Azalan Tam Sayılı Aritmetik Dizi İle Çarpma Yöntemi Örnek Tablosu

	A Partisi	B Partisi	C Partisi	D Partisi
4	330.000 (1)	240.000 (4)	294.000 (2)	216.000
3	247.500 (3)	180.000	220.500	162.000
2	165.000	120.000	147.000	108.000
1	82.500	60.000	73.500	54.000

<u>A</u>	<u>B</u>	<u>C</u>	<u>D</u>	<u>Toplam</u>
2	1	1	0	4

Görüldüğü gibi, bu sistemde 82.500 oy alan A partisi 2 milletvekilliği kazanırken, 73.500 oy alan C partisi sadece 1 milletvekilliği kazanıyor.

2.2.6. Barajlı Sistemler

Nispi temsil sistemiyle uygulanan bir diğer yöntem de baraj sistemidir. Baraj, ülke genelinde belli bir oranda oy alma zorunluluğu konması biçiminde olabileceği gibi, ondan bağımsız seçim çevreleri itibariyle yerel bir barajın konması şeklinde de olabilir (Üste, 1999:83).

2.2.3. Sistemin Üstünlük ve Sakıncaları

Nispi temsil sistemi de istenen doğruluğu, adaleti tam olarak sağlayamadığından her ülke tarafından hemen kabul görmemiş, pek çok açıdan eleştirilere uğramıştır. Sistemi destekleyici yönde görüş bildirenler genellikle Avrupa ülkelerinin düşünürleri ve siyasetçileri olmuştur.

2.2.3.1. Üstünlükleri

1- Çoğunluk sistemine karşı, nispi temsil sistemini savunanların görüşlerini temellendirdikleri nokta hak eşitliğidir. Partiler, elde ettikleri oy oranında parlamentoda temsil edilirler. “Temsildeki eşitlik” nispi temsil sisteminin adil bir sistem olduğu görüşünün desteklenmesinde kullanılır.

d'Hondt yönteminin uygulandığı Belçika’da 1991 yılında yapılan seçimlerde şu sonuçları alınmıştır (TBMM, 1982:60):

Tablo 10. 1991 Belçika Genel Seçimleri Sonuçları

	Kazanılan Oy %	Kazanılan Sandalye %
Sosyal Hristiyan Partisi	30.3	31.6
Sosyalist Parti	27.2	28.7
Özgürlük ve İlerleme Partisi	16.4	16.4
FDF	11.2	11.3

Görüldüğü gibi, kazanılan oy ve sandalye sayılarında neredeyse tam bir oran söz konusudur.

2- Nispi temsil yöntemlerinde genellikle karşılaşılan bu tür sonuçlar seçmenlerin kullandığı hiçbir oyun temsilcisz kalmamasını ya da temsil edilemeyen oy sayısının çok düşük olmasını sağlar. Aşırı temsil olayı ile ise seyrek karşılaşılır.

3- Parlamentoda, toplumda var olan her görüş temsil edilebilir. Yani azınlıkların temsiline olanak tanır. Parlamentoda her ideoloji dile getirilebilir; seçilenlerin çoğunluğunun aldığı her karar seçmen çoğunluğunun isteğini tam olarak temsil eder (Cotteret-Emeri, 1991:77). Böylece toplum içinde siyasal doyum sağlandığından, toplumsal uyum koşulları da bir ölçüde hazırlanmış olur. Seçmenler arasında mevcut olan tüm fikir ve menfaatlerin, mümkün olduğu ölçüde aynı oranda parlamentoda temsil edilmesini sağlar (Nohlen, 1996:24).

4- Nispi temsil, modern toplumların gereği olan düşünceler oylaması olarak değerlendirilmektedir. Bunun sonucu olarak da “Seçim artık bir takım yerel çıkarlara dayanmaz.” (Cotteret-Emeri, 1991:77) Seçmenler parti programlarını okuyup değerlendirerek desteklediği, kabul ettiği görüşe evet oyunu atar.

5- Nispi temsil sisteminin hiçbir yönteminde ikinci tur gerekmediğinden sistemin dürüstçe işlemesi sağlanır. İkinci turdan önceki birtakım pazarlıklarla karşılaşmaz.

6- Seçimler sonunda kazanan temsilciler, partilere eşit oranda oya mal olurlar. Seçim sayısı, seçim ölçüsü, değişmez sayı, vb. şeklinde saptanan belli sayıdaki oyu kazanan her parti temsilci sahibi olabilir.

7- Seçmenler, savundukları görüşün, azınlıkta olsa bile parlamentoda temsil olanağına sahip bulunduğunu bildiklerinden seçime katılmada istekli olurlar. En azından seçim sonuçlarına karşı çıkmazlar.

2.2.3.2. Sakıncaları

Nispi temsil sisteminin eksiklikleri ise şu şekilde sıralanabilir:

1- Ülkede var olan partilerin sayısını azaltıcı değil, arttırıcı eğilimlere sahip bir seçim sistemidir. Yeni partiler, az da olsa parlamentoda temsilci sahibi olabileceklerini bildiklerinden kolayca ortaya çıkarlar. Her çıkar grubu bir parti kurar. Bu küçük partiler diğerleri tarafından ezilemez. “Her grup, derme çatma kimselerden ibaret olsa dahi gerekli sayıda taraftar bulunca üyelik kazanabilir. Almanya’da bu durum o kadar ileri gitmiştir ki, ebeler bile talepleri yerine getirilmediği koşulda İçişleri Bakanı’nı yeni bir parti kurmakla tehdit etmişlerdir.” (Yıldız, 1960:11)

2- Parti sayısının artması, parlamentoda tek bir partinin çoğunluğu sağlayamamasıyla sonuçlanabilir. Bu da hükümetlerin homojen olmasına engeldir. İki ya da daha fazla partinin katıldığı koalisyon hükümetleri kurulur. Koalisyon hükümetlerinde bulunan partiler, kendi programlarını uygulayamadıkları gibi, ortak bir hükümet programı yapma ve uygulamada da çelişkilere düşebilirler. Sık sık hükümet bunalımları ortaya çıkar ve ülkede bir “siyasi istikrarsızlık” ortamı sürekli kendini göstermeye başlar.

3- Koalisyonlar kurulurken bir takım pazarlıklar yapılabilir. “Seçimlerden sonra kimin iktidar olacağı seçmenlere değil, parlamento oyunlarına bağlıdır.”(TBMM, 1982:62)

4- Nispi temsil sisteminde, seçmenlerle temsilciler arasında yakın bir ilişki yoktur. Seçim bölgelerinin büyük olması ve binlerce seçmenin var olması, adayın seçmenlerle ilişki kurmasını güçleştirir. Aday seçildiği bölgenin tümünü değil, aynı düşüncedeki bir grup insanı temsil eder. Aday, seçildikten sonra da kendini tüm seçmenlerine karşı değil, parti üyelerine ve partisine karşı sorumlu hisseder.

5- Bu sistem parti disiplini arttırıcı uygulamalara açıktır. Aday listelerinin parti tarafından düzenlenmesi bunun en belirgin örneğidir. “Parti yöneticileri ve yandaşları, kendilerini parti listesinin en üst sıralarına koyarlara ve seçmenler tek tek adayları değil, listeyi oylamak zorunda olduklarından, seçileceklerinden daima emindirler.”(Corry-Hodgetts, 1979:281)

6- Seçilecek temsilcilerin kim olacağının seçmenler tarafından belirlenmemesi seçime ilgiyi azaltabilir. Seçmen kendini olayın dışında hisseder. Seçime gittikçe daha fazla yabancılaşır.

7- Nispi temsil sisteminin pek çok uygulamasında hesaplama yöntemleri çok karışık ve zaman alıcıdır. Seçmen oyunu kullandıktan sonra tamamen dışlanmış durumdadır. Temsilcilerin seçilmesi için yapılan hesaplamalar, anlaşılması güç olduğundan fazla ilgi çekmez. Bu durum seçmenlerin oylamaya katılma isteklerini oldukça azaltır.

8- Partiler, genellikle esnek olmayan görüşlerin partileri olduğundan, bölünmeleri topluma da yansır ve kamuoyunda bölünmeler artabilir.

2.3. KARMA SİSTEMLER

Önceki bölümlerde incelenen çoğunluk sistemi ve nispi temsil sisteminde var olan sakıncalar, yeni sistemler aranmasında en önemli etkenlerdir. İlk çalışmalar, genellikle bu iki temel sistemin çeşitli karmaları üzerinde yoğunlaştırılmıştır. Sonuç olarak, çoğunluk sisteminin ağır bastığı, nispi temsil sisteminin ağır bastığı ya da her ikisinin eşit derecede kullanıldığı sistemler ortaya çıkmıştır.

2.3.1. Çoğunluk Yöntemi Ağırlıklı Karma Sistemler

Japon seçim sistemi, böyle bir yöntemi içeren en iyi örneklerden biridir. burada tek turlu çoğunluk sistemi söz konusudur. seçim iki bölgeden daha fazla yerde milletvekilliğinin dağıtılacağı seçim çevresinden oluşur. Mevcut olan milletvekilliği sayısından az ya da çok aday belirtmek seçim sisteminde bazı adaletsizliklere yol açabilir (Cotteret-Emeri, 1991:79-80).

Örneğin; kayıtlı seçmen sayısı 300.000, geçerli oy sayısı 180.000, milletvekili sayısı 7 ise;

A Partisi: 92.000

B Partisi: 45.000

C Partisi: 24.000

D Partisi: 19.000

Tam sayıya yuvarlatılmış milletvekilliklerinin yarısı 4 olsun. Bu durumda geçerli oyların mutlak çoğunluğunu elde eden A partisine verilir. Geri kalan 3 aday, geçerli oyların % 5'den fazla olan listeler arasında paylaştırılır. İkinci tura katılamayacak partiler arasında ittifak yoluna gidilir. İkinci tur nispi temsil sistemine göre yapılır. Ağırlık ise; çoğunluk sistemindedir.

2.3.2. Nispi Temsil Yöntemi Ağırlıklı Karma Sistemler

Bu tür sistemler, listelerde sandalye dağılımından pay almak için, belirli bir oy barajını aşma zorunluluğunu getirebilir. Bazı ülkeler bunu nüfusa göre hesaplarken; bazı ülkeler ise, yasa tarafından belirlenen % 3, % 4, % 7, % 10 gibi oranlarda değişen sınırı geçmek için uğraşırlar. Yine listeler arasında oyların mutlak çoğunluğunu geçenler sandalyelerin tümünü alırlar. Sandalyeler listelere arasında en yüksek ortalama yöntemine göre dağıtılır.

Diğer yandan, aktarılabılır tek oy ile oyları seçim katsayısını geçebilen her aday seçilmiş sayılır. Seçim katsayısı, geçerli oy sayısının, milletvekili sayısının bir artırılması ile elde edilen sayıya bölünmesi ve bir eklenmesiyle bulunur. Her bir seçmenin bir oyu vardır.

Sistemde, seçmenlere ikinci tercihlerini de yazabilecek bir yöntem uygulanır.

Örneğin; bir seçim çevresinde 150.000 oy kullanılmış ve geçerli oy sayısı 100.000 olsun, 3 milletvekilinin seçileceğini, buna karşın 4 adayın bulunduğunu varsayalım:

$$S = \frac{100.000}{3+1} + 1000 = 26.000' \text{ dir.}$$

A Partisi	: 33.000
B Partisi	: 24.000
C Partisi	: 23.000
D Partisi	: 20.000

33.000 oy alarak seçilen A partisinin, 7.000 oy fazlası vardır. Bu oylar ikinci tercihler dikkate alınarak diğer adaylara transfer edilecektir. A partisine verilen oyların ikinci tercihleri şu şekilde dağıtılmıştır:

B Partisi	: 20.000
C Partisi	: 7.000
D Partisi	: 6.000

Bu durumda, B partisi adayı seçilmiş olur. Bu şekilde ikinci tercihler de dikkate alınarak, her partinin gücü oranında parlamentoda temsilini sağlayan bir sistem uygulanıyor (Üste, 1999:86).

2.3.3. Dengeli Karma Sistemler

Bu sistemde nispi temsil sistemi ile çoğunluk sistemine eşit ağırlık verilir. Ülke çok sayıda seçim bölgesine bölünür. Her seçim bölgesinde en fazla oyu alan parti, o seçim bölgesindeki sandalyeleri alır. Diğer partiler tarafından elde edilen oylar ulusal düzeyde toplanır ve geri kalan milletvekilliği sayısı nispi temsil sistemi ile dağıtılır.

Daha önce Federal Almanya'da uygulama alanı bulan ve "kişileştirilmiş nispi temsil sistemi" (Cotteret-Emeri, 1991:84) adı verilen bu yönteme göre; Bundestag'da milletvekilliklerinin ilk yarısı tek turlu ve tek aday için çoğunluk

yöntemi ile dağıtılır; diğer yarısı Land'de nispi temsil sistemi ile paylaştırılır. seçmenin aynı oy pusulası ile iki oy kullanma hakkı vardır. İlk oyunu seçim bölgesi ve bir aday için, ikinci oyunu Land'de bir parti listesi için kullanılır. Sandalyeler öyle dağıtılır ki, Land'lerdeki oylar nispi temsil yöntemiyle dağıtıldığında elde edeceği kadar sandalye kazanır. Yani, bu sayı seçim bölgesi sandalyeleri ve Land sandalyeleri toplandığında elde edilen sayıdır (Cotteret-Emeri, 1991:85).

Bu sistem temsilde adaleti, partilerin etkisini, seçmen ve aday özgürlüğünü uzlaştırmayı amaçlamaktadır.

SONUÇ

Demokrasi, egemenliğin halka ait olduğu, ülkeyi yönetme yetkisinin halk tarafından doğrudan doğruya veya kendisince seçilmiş temsilciler eliyle kullanıldığı, dolayısıyla yurttaş iradesine en üstün değeri veren, insan onuruna en uygun rejimdir. Tarih boyunca her ülkede özgürlük yolunda verilen uzun mücadelelerle ulaşılan bir aşama olma özelliğini de taşıyan bu rejimin sağlıklı işleyebilmesi, önemli ölçüde ülke yönetiminin çeşitli kademelerindeki halk temsilcilerinin seçilme biçimine bağlıdır. O nedenle, bu amacı gerçekleştirmeye en uygun seçim sistem, yöntem ve kurallarının belirlenmesi, temsili demokrasilerin her zaman en önemli konularından biri olmuştur.

Demokrasi, toplumların geçirdikleri evrim sonucunda ulaştıkları idealize bir yaşam düzeni olarak görülmüştür. En iyi demokrasiyi tanımlamaya kalktığımızda, herkesin tanımının ve işaret ettiği hususların birbirinden farklı olması bunun bir göstergesidir. Bundan çıkarılacak sonuçlardan biri de, herkesin demokrasiden ya da yönetsel eylemlerden beklentilerinin farklı olduğudur.

Seçim sistemlerine ilişkin tercih ve yargıların farklılığının da, kuvvetli sebeplerinden birinin, bu beklenti farklılığı olduğu açıktır. Dünyada ne kadar çok demokrasi olduğunu iddia eden uygulama varsa, en az onun kadar da seçim sistemi uygulaması çeşidi vardır.

Seçimler, demokrasinin olmazsa olmaz araçlarıdır. Demokrasiyi var eden; farklı seçenekler ve bu seçenekler arasından seçme şansının halka verilmesidir. Ancak, seçimlerin olması, demokratikliğin garantisi değildir. Seçim sistem ve yöntemleri, uygulanmak istenen demokrasinin niteliğini gösteren, onu etkileyen ve ondan etkilenen unsurlar olarak, her zaman tartışma konusu olmuşlardır. Bu sistem ve kurallar bütünüünün toplumsal kabulü, siyasal sistemin meşruiyetinin en önemli adımlarındandır. Bir rejimin demokratikliğini etkileyen faktörlerin başında, seçmeye ilişkin kural ve hükümlerle, bunların toplumsal rızaya uyumlu olması gelir.

Söz hakkının gerçekten halka ait olması, bu kurallar ve yöntemler ile belirlenir. Tabii ki, başka etkenler de bu hususa etki etmektedir. Giriş bölümünde de belirtildiği gibi, G.Bourdeau ve onun gibi düşünener, devletlerin gerçek

anayasalarının seçim sistemleri olduğu kanısındadırlar. Bu yaklaşım, biraz iddialı gibi görünse de, önemli ölçüde haklı bir yargıdır.

Seçim sistemi bütünü, demokratik rejimin belirleyicisi olmanın yanı sıra, siyasal iktidarın şekillenmesinde de en önemli araçlardan biridir. Kimlerin kimleri, nasıl, ne şekilde seçeceği ve verilen oyların nasıl hesaplanıp, yetkinin nasıl bölüşürüleceğı, siyaset oyununun temel hedeflerini etkileyen önemli sorulardır. Bu sorulara verilen cevaplar, o dönemlerde siyasal sistemin şekillenmesine büyük oranda etki ederler.

Türkiye'nin demokrasi tarihi ve seçim geçmişı kısa olmasına karşın, konumuz bakımından, çok ilginç ve zengin deneyimler içermektedir. Seçme ve seçilme hakkının gelişimi, seçilen sistem ve yöntemler ve bunlardan elde edilen sonuçlar, siyasal hayatın akışı siyaset bilimi açısından önemli bir laboratuvar zenginliğı yaratmıştır.

Toplumların, geleceklerini inşa ederken, geçmiş deneyimlerini iyi bilmeleri, tanımaları, araştırmaları, incelemeleri ve tartışmaları gereklidir. Hele, seçim sistemi gibi, demokratik yaşamın vazgeçilmez unsurları, böyle bir yaklaşıma ölesiye muhtaçtırlar.

Yeryüzünde uygulanan seçim sistem ve yöntemleri çoğunluk, nispi ve karma sistemler başlıkları altında toplanmaktadır. Bu yöntemlerin birbirlerinden bazı temel farklılıkları vardır. Çoğunluk sistemi, bir seçim bölgesinde, oyu diğerlerinden en az bir fazla olanın o bölgedeki temsilcilik/temsilcilikleri kazanması esasına dayanmaktadır. Nispi sistem, bir seçim bölgesinde kullanılan oyların, seçilecek temsilci sayısına ve belirlenen yöneme göre dağıtılması işlemidir. Nispi sistem, bu bakımdan temsil adaletini öne çıkaran; çoğunluk sistemi de, hükümet istikrarını öne çıkaran özellikler taşımaktadır. Karma sistem ise, her iki sistemin özelliklerinden yararlanılarak üretilen sistemleri kapsamaktadır. Devletlerin rejimleri ve siyasal yapılanmaları, uygulanacak sistemleri farklılaştırmadaki en önemli etkenlerdendir.

Siyaset bilimi alanında seçim sistemleri ile ilgili çalışmalar, ideal seçim sisteminin hem temsilde adaleti hem de yönetimde istikrarı sağlayan olduğunu ifade etseler de, yeryüzünde geçerli ideal bir seçim sisteminin genelleştğini söylemek mümkün değildir. Demokrasilerde, bir seçim sisteminin iyi ya da kötü oluşu, sonuçta hangi parti ya da partilere yarar sağlayacağı açısından değil, demokratik seçim ilkeleri ve ülke menfaatleri çerçevesinde nasıl işleyeceği ve ne gibi sonuçlar doğuracağı açısından değerlendirilmelidir.

KAYNAKÇA

- Armaoğlu, F. (1953). Seçim Sistemleri. Güney Matbaası, Ankara.
- Armaoğlu, F. (1972). Seçim Sistemleri ve Türkiye’de Seçim Sistemi Kanunu. Hürriyet Seçim Semineri, İstanbul.
- Atay, E.E. (1999). Fransa’daki Seçim Modelleri. Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 1(3), 25-46.
- Bilgi TBMM Enformasyon Dergisi. (1994). Türkiye’de Seçim Sistemleri. TBMM Basımevi, Ankara.
- Corry, J.A.-Hodgetts, J.E. (1979). Democratic Government and Politics. Toronto.
- Cotteret, J.M.-Emery, C. (1991). Seçim Sistemleri. Cep Üniversitesi, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Çam, E. (1990). Siyaset Bilimine Giriş. DER Yayınları, İstanbul.
- Kalaycıoğlu, E.-Sertel, M. (1995). Türkiye İçin Yeni Bir Seçim Yöntemi Tasarımına Doğru. TÜSİAD, Ajans Medya Reklamcılık A.Ş., İstanbul.
- Nohlen, D. (1996). Seçim Sistemleri. Türkiye’de ve Avrupa’da Seçim Sistemleri, Friedrich Ebert Vakfı Yayınları, İstanbul
- Rae, D.W. (1967). The Political Consequences of Electoral Laws. Yale University Press, New Haven and London.
- Sezen, S. (1994). Seçim ve Demokrasi. Gündoğan Yayınları, Ankara.
- TBMM. (1982). Seçim, Seçim Sistemleri ve Türkiye’deki Uygulamalar. TBMM Basımevi, Ankara.
- Teziç, E. (1967). Seçim Sistemleri. Filiz Yayınevi, İstanbul.
- Teziç, E. (1986). Anayasa Hukuku. Beta Basım Yayım Dağıtım, İstanbul.
- Tunç, H. (1999). Anayasa Hukukuna Giriş. Nobel Kitabevi, Ankara.
- Türk, H.S. (1979). Nasıl Bir Seçim Sistemi. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 36 (1-4), s. 39-82.
- Tüzel, S. (1969). Anayasa Hukuku. Ege Üniversitesi Yayınları, İzmir.
- Üste, R.B. (1999). Türkiye’de Seçim Sistemi Arayışları Bir Alternatif Model. Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, İzmir.
- Yıldız, A. (1960). İki Seçim Sisteminin Nazari Esasları. Ankara.